

Van Unieke Beekprik, Symbiotisch Monster, tot Unheimisch Spook

Samenvatting van een waterscape-etnografie over divergerende realiteiten van inwoners over een houdbaar watermanagement van verloren beken in de vallei van Epe.

Ten grondslag van dit bestand ligt een thesis van 69 pagina's, zowel verkrijgbaar in het Nederlands als in het Engels. Voor hen die een bondige samenvatting verkiezen, kwam deze samenvatting tot stand. Voor meer uitleg of meer uitwerking over bepaalde concepten/ideeën verwijs ik u graag door naar de uitgebreide variant.

Abstract

Deze holistische *waterscape*-etnografie onderzoekt de ervaring van inwoners van een ruraal gebied op de Veluwe waar twee beken (Verloren Beek en de Klarbeek) die transformeren als gevolg van antropocene crises. De thesis bekritiseert heersende technisch-wetenschappelijke benaderingen in het Nederlandse waterbeheer waar de sociale kant van water en co-creatie tussen inwoner en omgeving vaak over het hoofd worden gezien. In navolging van de *ontological turn* laat deze studie zien hoe het waterscape een assemblage is die tegelijkertijd door inwoners en water wordt gevormd, en hoe de capaciteiten, kenmerken en geschiedenissen gedeeltelijk de identiteit van bewoners vormen. In het proces van het maken van een plek ontstaan uiteenlopende werkelijkheden, gekoppeld aan verbeelde toekomsten. Wanneer de werkelijkheid niet aan de verwachtingen voldoet, laat dit sporen na die mensen in hun dagelijks leven herinneren aan hun ontevredenheid en teleurstelling. Bewoners hechten aan verschillende fragmenten van het waterscape, afhankelijk van hun in discoursen ingebedde realiteit. Er bestaan verschillende discoursen over natuur, landbouw en onschadelijk zijn in het waterscape. Bewoners zijn het erover eens dat het waterscape natuur, landbouw en water omvat. Dit bewijst hoe dichotomieën geen standhouden in het dagelijkse. Wanneer dichotomieën worden afgedwongen, gaan soorten, bestaansmiddelen en andere herkenningspunten verloren, waardoor overblijfselen de bewoners achtervolgen over wat verloren is gegaan. Om dit proces te stoppen, moeten bewoners de kans krijgen om deel te nemen aan home-making.

Inhoudsopgave

Abstract	i
1. Introductie	1
2. Onderzoeksetting	3
2.1 Geschiedenis van 'de Strijd Tegen het Water'	3
2.2 De Macht	4
2.3 Politieke/Maatschappelijke Spanningen en Belangen	5
2.4 De Verloren Beek en de Klaarbeek	6
3. Onlosmakelijk Verbonden in het Waterscape	7
3.1 Krachtige en Machtige Aanwezigheid van Water	8
3.2 Beklemmende Afwezigheid	10
3.3 Onoplosbare Vloeistoffuncties	11
3.4 Een 'Slechte' Kwaliteit of 'Slecht' Beleid	13
Conclusie	15
4. Monsterlijke Waterscapic Realiteiten	16
4.1 De Spiraal van Menselijk Vernuft	16
4.2 De Verloren <i>Beek</i> versus de Verloren <i>Beken</i>	17
4.3 De Redding van de (On)[B]eschermde(n)	19
4.4 Collaboratieve Monsters	22
Conclusie	23
5. Conclusie	25
Literatuurlijst	28
i. Theoretisch kader	33

1. Introductie

'God created the Earth, but the Dutch created the Netherlands.' Wie deze zin ook muntte, het illustreert de Nederlandse mentaliteit die ervan uitgaat dat de natuur/omgeving naar de hand van de mens gezet kan worden. Heden ten dage, waarin klimaatverandering en biodiversiteitsverlies aan de orde van de dag zijn, blijkt de potentie om alles te vormen naar menselijke wens beperkt. Watergerelateerde problemen in Nederlandse context worden vaak gekoppeld aan waterovervloeden, maar ook schaarste blijkt urgent. Droogte leidt tot dorre vegetatie, biodiversiteitsverlies, afnemende vitaliteit, lege beken en zandige grond. Vanwege dit laatste kan water, wanneer het zich aandient, niet goed geabsorbeerd worden, met overstromingen als gevolg. Daarbij wordt in droge jaren de voorraad niet voldoende aangevuld en steken de droogvallende beken als een doorn in het oog bij de lokale bevolking, die moet toezien op hoe er infrastructuur wordt aangelegd om het grondwater uit hun gebied af te voeren als drinkwater voor bijvoorbeeld Zutphen, wat aan de IJssel ligt. Niet langer is er sprake van een 'strijd tegen het water', maar een 'strijd om het water' waartegen verschillende belangen opstaan.

Wat betreft watermanagement en het oplossen/voorkomen van problemen, valt een focus op de hydrotechniek op. Sociale wetenschappen benadrukken dat dergelijk directief sociale aspecten over het hoofd ziet. Dat leidt geregeld tot inschattingfouten en problemen. Vandaar dat verschillende concepten zijn ontwikkeld om de sociale rol en wisselwerking te benadrukken (*waterworlds*, *hydrosocial cycle*, *waterscape*). Water en de omgeving blijken zo onderdeel van de sociale werkelijkheid en kan in *materiële* of in *verbindende* zin benaderd worden.

Dichotomieën zijn geconstrueerde onderscheiden tussen fenomenen om grip op de waargenomen werkelijkheid te krijgen. Een voorbeeld is de mens/cultuur-natuur dichotomie, gepropageerd in de Oudheid, de Verlichting, de Moderniteit en de Romantiek. De vereenvoudiging die erin huist doet geen eer aan de complexe werkelijkheid. Het *waterscape* dient om te vangen hoe alles met elkaar in verbinding staat. Via verschillende nadrukken en uitgangspunten blijken fenomenen zowel heterogeen als homogeen. Een *waterscape* wordt zo een assemblage aan verbonden fenomenen (via water en/of iets anders) die in elkaar leven of van het leven houden. In dit *waterscape* kunnen verschillende perspectieven uitgelicht worden die een andere weergave bieden, die allen even echt zijn. Zo blijken er verschillende waargenomen werkelijkheden te zijn die de *pluriverse* genoemd kunnen worden. Een *pluriverse* is te vergelijken met een caleidoscoop, waarin allerlei fracties van iemands perceptie in elkaar doorwerken en op elkaar reageren. Ieder waargenomen feit/deeltje kan worden opgepikt en laat sporen na. Zo worden divergerende realiteiten van betrokkenen en inwoners ten aanzien van (duurzaam en inclusief) watermanagement in het *waterscape* van de verloren beken benaderd. Ook betrokkenen die niet wonen in het *waterscape* hebben invloed op het *waterscape*, omdat zij erbinnen bewegen/bewogen. Dat geldt ook voor niet-menselijke activiteit. In principe kan de aan- of afwezigheid

van alles sporen achterlaten ter herinnering van diens bestaan en de potentiële toekomst die is misgelopen. Een afwezigheid kan veranderen in een spookbeeld dat unheimische of niet te plaatsen gevoelens oproept. Het geassembleerde waterscape dat diens fracties en deeltjes nodig heeft om te voerleven/gedijen, kan via de metafoor van het monster worden genaderd. Als één schakel verdwijnt, kan een monster ophouden te bestaan en achterblijven als een *haunting ghost*.

De Klarbeek en de Verloren Beek zijn beide sprengen en bestaan uit kwel. De Klarbeek is op sommige delen opgevoerd. In het verleden faciliteerde het industrieën. De stromende kracht bracht welvaart en voorspoed. De Verloren Beek had zogenaamd geen nut, behalve het water afvoeren uit de gronden. Vandaar dat de waterkracht van de beek *verloren* werd geacht. Vandaag de dag lijken de rollen omgedraaid. Omdat er rondom de Verloren Beek geen menselijke nijverheid was gecombineerd met een continue watertoevoer ontwikkelde zich bijzondere biodiversiteit. Nu wordt de beek dus gewaardeerd om ecologische waarden. De Klarbeek, daarentegen, is ecologisch minder interessant (geworden). Nu dat die bijna ieder jaar opdroogt, lijkt de Klarbeek verloren. Echter, naast cultuurhistorische waarden, waarderen inwoners de aanwezigheid van de Klarbeek en maken zich zorgen over diens voortbestaan. Zo verwordt het *laten bestaan* en het *zijn* van een beek tot een hoofdpijndossier. Namelijk, wat willen 'we' van en voor de beek? Wat is het ideale doel? Geen consensus, maar variërende begrippen/interpretaties, of subjectieve geïnterpreteerde/waargenomen realiteiten bestaan.

Het waterscape betreft beschermde en onbeschermde soorten; (on)beschermde natuur en waterwegen, (on)beschermde divergerende livelihoods/waterhoods, water, aarde en lucht, en allerhande praktijken en meningen. Ook inwoners en hun aanwezigheid roepen reacties uit/van het veld op. Het waterscape is dus een gebied van onderling afhankelijkheden. Deze holistische waterscape entografie kwam tot stand in samenwerking met waterschap Vallei en Veluwe (WVV). Terwijl er verschillende narratieven en interpretaties van het waterscape zijn, is WVV zich bewust van de overheersende hydrotechnische benadering. Via een antropologische invalshoek wil WVV graag non-hydrotechnische narratieven betrekken. Het veldwerk begon in februari 2023 en duurde drie maanden. Deze studie draagt bij aan het debat dat water wil bevrijden van het louter technische, met water als inherent sociaal.

De centrale onderzoeksvraag is: *Wat zijn de divergerende realiteiten van inwoners van het gebied van de Verloren Beek, ingebed in variërende discoursen van natuur, die hun perspectieven ten opzichte van een duurzaam landschapsdesign vormen?*

2. Onderzoeksetting

Nederland is een laagliggende rivierdelta. Heden en verleden openbaren de uitdagingen van het leefbaar maken en houden van Nederland met vaak water als de complicerende factor. Een kwart van Nederland ligt onder NAP en dertig procent is gevoelig voor overstromingen. Meer dan de helft van de bevolking ligt in de risicogebieden door hoe de populatie is verdeeld. Hier wordt een korte geschiedenis behandeld over hoe de Nederlandse narratieven van vandaag de dag ontstonden, relevant beleid, politieke spanningen en de context van de thesis.

2.1 Geschiedenis van ‘de Strijd Tegen het Water’

Om te kunnen omgaan met de onvoorspelbare omgeving, gingen de Nederlanders experimenteren. Een traditie van vormen en ingrijpen begon. Nederlanders excelleerden hierin. Met de kennis werd nieuw land gevormd (Flevoland) en de Afsluitdijk werd gemaakt. Water werd geframed tot ‘vijand’. Rivieren werden gekanaliseerd, rivierstroomgebieden geminimaliseerd en kreken en beken werden gedicht of vervangen met kanalen. Gevaarlijk water moest en zou worden gereguleerd met droge voeten als doel. Tot 1990 waren riviermanagement aan kustwerken en civiele techniek. Politiek was het oninteressant. Een tegenbeweging verzette zich ertegen, maar techniek bleef het voornaamste. Wel ontstonden zorgen over het ecosysteem in waterafvoerende strategieën vanuit een systeem-ecologisch discours. In 1995 kwam de verwoestende kracht erg dichtbij, wat mensen afschrok van het systeem-ecologische discours. Kort daarna beseften beleidsmakers en wetenschappers dat beleid waarin water en land van elkaar gescheiden werden houdbare veiligheidsdoelen in de weg stond. Het bleek schijnveiligheid. Water was en is essentieel voor de vitaliteit van ecosystemen. Water opvangen werd het nieuwe discours dat voortkwam uit de ecologische ommezwaai. Water opvangen kwam voort uit de ‘ecologische wende’, wat doorklinkt in ‘water en bodemsturend’ en ‘functie-volgt-peil’. Deze benaderingen verkennen hoe menselijke activisten kunnen schikken naar een toekomstbestendige omgevingsinrichting.

Door klimaatverandering komen heftigere regenval en extremere droogte vaker voor, leidend tot overstromingen en tekorten. Reacties op dergelijke ontwikkelingen verschillen. Het heden kan niet zonder het verleden worden beschouwd. Zelfs na de ecologische wending is niet iedereen overtuigd van nieuwe strategieën. Platgeslagen bestaan er drie discourses, al is het in de praktijk meer een intersectie. Sommigen willen water zo snel mogelijk afvoeren en het land blijven vormen naar nut. Dit is antropocentrisch, omdat het op de korte termijn kijkt naar hoe de mens droge voeten houdt en voedsel op het land kan produceren. Daar tegenover zijn de voorstanders van bodem-en-watersturend. Dit zou dan ecocentrisch of water-, of terracentrisch genoemd kunnen worden. Echter, hier zijn (vereenvoudigd) twee scholen in. Vaak gaat om het veiligstellen van mensen (die daar ook belasting voor betalen) dus in die zin is het nog steeds antropocentrisch. Anderen vinden dat het waterschap

zich ook meer op natuurherstel moet richten. De Nederlandse overheid en diens omgang met water kan bekritiseerd worden. De metafoor van de 'strijd tegen water' zet onterecht de pet van de nobele strijdende soldaat op waar ethische moedige waarden aan worden gekoppeld. Een gokker zou een accurater metafoor zijn, aangezien de Nederlandse overheid risico's neemt die tegen de kansen van de inwoners ingaan. Klimaatverandering wordt aangevlogen als een uitdaging die we gaan overwinnen in plaats van een kracht waarmee we moeten omgaan.

2.2 De Macht

De Nederlandse overheid bestaat uit internationaal, nationaal, regionaal en lokaal bestuur en bestuursorganen voor het water/landschap. Belangrijk in het gebied van deze studie zijn de Natura 2000-netwerken. Natuurgebieden worden aan elkaar verbonden zodat soorten zich makkelijk kunnen verspreiden binnen Europa. Zodra een soort/gebied aangewezen wordt als Natura 2000, wordt het direct beschermd via regels. Zo zijn er ook regels om exotische soorten die een bedreiging vormen voor inheemse soorten tegen te houden. Beschermden soorten zijn doelsoorten, gebaseerd op omgevingscapaciteiten en -mogelijkheden die indiceren of een gebied al dan niet voldoet aan bepaalde doelstellingen. In de biodiversiteitstrategie van 2020 claimt de commissie dat huidige beschermingsstrategieën niet voldoen. Een transformatie in landbouwactiviteiten kan bijdragen aan het halen van de doelstellingen. De bodem is een levend, complex ecosysteem en wordt gezien als fossiele bron. Door ontbossing, bodemafdekking, overbegrazing en vervuiling gaat de bodemkwaliteit achteruit. Toch blijven specifieke maatregelen tot nu toe uit. Wel zijn er richtlijnen. Ook waterkwaliteit staat op de EU-agenda. Lidstaten moeten die nauwkeurig bijhouden. De veiligheid van inwoners moet gewaarborgd worden.

In Nederland zijn verder de *Waterwet*, het *Waterbesluit* en de *Wet milieubeheer* van kracht. Deze garanderen de chemische toestand en het ecologisch potentieel van het water. Regionale overheden ontwikkelen verdere implementaties van wetten in gebieden. Provincies, waterschappen en natuurorganisaties werken samen om natuur te onderhouden en te ontwikkelen.

Nederlandse burgers mogen stemmen voor nationale, regionale, en lokale politiek, maar ook voor waterschappen. Waterschappen bedienen de inwoner. Waterschappen maken beleid en doen dit samen met provincies en met een eigen raad waar ook geborgde zetels een onderdeel van uitmaken. Dat zijn vertegenwoordigers vanuit de agrarische – en de natuursector. Het landelijke waterprogramma formuleert drie doelen. Ten eerste, een veilige en klimaatbestendige delta. Ten tweede, een competitieve, duurzame en circulaire delta met een focus op efficiënt verbruik en slimme distributie. Ten derde, een schone en gezonde delta met hoge kwaliteit natuur. Over het algemeen stelt Nederland doelen om de delta te beschermen tegen klimaatverandering, zoetwatervoorraden veilig te stellen en een ongerept milieu te behouden. Deze ambities gaan samen met verschillende uitdagingen in de

fysieke omgeving, een energie- en landbouwtransitie, woningbouw en natuurherstel. Bodem en water bepalen de mogelijkheden. Omdat al deze uitdagingen samenkomen in een relatief klein land, moeten er keuzes worden gemaakt. Dit brengt ons bij de volgende paragraaf.

2.3 Politieke/Maatschappelijke Spanningen en Belangen

Aangezien grond in een klein land schaars is, zijn er meer stakeholders naast de overheden. Zo zijn er ook drinkwaterbedrijven, natuurorganisaties, politieke partijen en industrieën.

Vitens is een grote landelijke speler. Het onttrekt water van de Hoge Veluwe. De zuiverende werking van zandgrond zorgt voor water van goede kwaliteit. Tene noordwesten van Epe ligt een extractie- en reïnfiltratiegebied. Vitens is verplicht aan de vraag te voldoen en wil lage prijzen waarborgen. Maar deze goedkope winning wordt betaald door de omgeving die uitdroogt. Vitens wil het wingebied gezond houden en moet daarom dezelfde hoeveelheid infiltreren als Vitens onttrekt. Dat komt neer op 6 miljoen kubieke meter. Tot 2022 lukte het Vitens niet hieraan te voldoen. Voor het reïnfiltreren neemt Vitens water uit de Grift wat anders richting de IJssel zou stromen en pompt het richting het wingebied. De gemeenten Epe, Heerde, en delen van de gemeenten Voorst, Nunspeet, Elburg, Hattem en Zutphen krijgen water uit dit gebied.

Een andere stakeholder is Geldersch Landschap en Kasteelen (GLK). Deze organisatie komt op voor natuurgebieden en beheert ze. Althans, de vegetatie. Fauna is niet de verantwoordelijkheid van GLK, al gaan sommige inwoners daar wel vanuit. GLK zegt dat de mens onderdeel van de natuur is en daar ook een plek in verdient. Toch mogen mensen sommige gebieden niet betreden. Dat komt niet omdat de mens niet in de natuur hoort te zijn, maar omdat sommigen verleerd zijn hoe zich te gedragen in de natuur (bijvoorbeeld door vuilnis achter te laten).

Landbouw en andere industrieën hebben ook belangen. VMI (een internationale maar toch lokale appartatuurfabriek) laat bijvoorbeeld graag aan internationale gasten hun idyllische omgeving met de watermolen nabij zien. Toch wil VMI uitbreiden. Als de natuur dan moet wijken, zij dat zo. Landbouwbedrijven hebben onderling variërende belangen en kunnen niet als homogene groep benaderd worden. Toch gebeurt dat vaak wel. Het overheersende idee is dat boeren optimale productie willen en daar veel voor doen. Daarom verwacht men vaak dat zij het water wel zo snel mogelijk weg willen hebben tijdens de nattere periodes, zodat ze in maart het land op kunnen, terwijl ze tijdens droogte juist een behoorlijk beroep doen op het grondwater.

Tijdens het veldwerk voor deze scriptie vonden de waterschaps- en provinciale verkiezingen plaats in maart. Nederland heeft politieke en maatschappelijke spanningen. Vaak wordt er over kloven tussen bepaalde 'elites' en 'de normale man' gesproken. De 'elites' zijn dan bijvoorbeeld de *stedeling*, de *klimaatactivist*, de *beleidsmaker*, de *burger*, of de *natuurlijefhebber*. De 'gewone man' is dan de persoon uit het buitengebied, of wederom de *burger*, de *arbeider* of de *boer*. Verschillende media kristalliseren

dit uit, terwijl de kloof door andere media juist meevalt of wordt genuanceerd. Sinds de stikstofcrisis lijkt de spanning geïntensiveerd te zijn en worden boeren geframed als boosdoener, terwijl andere vervuilers vaak buiten schot blijven. Boerenprotesten kwamen op gang en omgekeerde nationale vlaggen vindt men langs weilanden. ‘Zonder boer geen voer’ is een gebruikte leus. Tijdens de verkiezingen positioneerde de Boeren Burger Beweging (BBB) zich als de stem van de boer. De BBB werd de grootste in de waterschappen en de Provinciale Staten en zo ook in de Eerste Kamer.

2.4 De Verloren Beek en de Klaarbeek

We hebben te maken met een stroomgebied waar de beken zich voeden uit dezelfde bel grondwater. Echter, via naamgeving zijn er verschillende beken te onderscheiden. Vaak fuseren ze op een bepaald punt. De Klaarbeek neemt zo meerdere beken onder diens hoede (zoals de Paalbeek, de Tongerense Beek en uiteindelijk dus ook de Verloren Beek). De meeste beken op de Veluwe hielpen inwoners economische door industrieën aan te drijven. De Verloren Beek daarentegen had geen watermolen, waardoor de waterkracht geen direct economisch nut had en werd zodoende ‘verloren’ verklaard. Maar aangezien kwelwater grondwater is, voerde de Verloren Beek water uit de boerengronden af en had wel een economische bijdrage. De beek werd rechtgemaakt en vervormd om de gronden leeg te trekken. Met een continue toestroom van water maar geen industrieën, ontwikkelde zich een florierend ecosysteem. Vandaag de dag wordt het gewaardeerd als een Hoofdstructuur Ecologische Netwerken-watergang (HEN) en beschermd als Natura 2000. Aan de Klaarbeek stonden juist vele watermolens waarvan er twee over zijn die niet langer kunnen draaien. Wegens verschillende redenen (waaronder klimaatverandering en grondwateronttrekkingen) valt de Klaarbeek vaak droog sinds 2017. De biodiversiteit neemt drastisch af.

Intussen wordt het Wisselse Veen (een natuurproject van de Provincie, WVV en GLK) uitgebreid. De intentie is om het gebied robuust te maken voor klimaatverandering. Veen is het ‘oorspronkelijke’ vegetatietype, wat als een spons goed de hevige regenval kan opvangen en tijdens droogte een ruime watervoorraad heeft zodat het gebied niet uitdroogt. Het grondwaterpeil moet daarvoor stijgen, waarvoor de Verloren Beek deels wordt ontdiept¹. Behalve een verhoogd grondwaterpeil, leidt het volgens sommige inwoners tot meer muggen/knutten, terwijl anderen het project omarmen. De beken en de omgeving zijn sociale fenomenen die hier centraal staan.

¹ Dat wil zeggen dat de beekvorm niet meer zichtbaar is en het verandert in een doorstroomveen.

3. Onlosmakelijk Verbonden in het Waterscape

Hier ga ik in op hoe het waterscape in de loop der tijd *is* ontwikkeld *en* zich *heeft* ontwikkeld. De capaciteiten van het gebied zijn mede een product van deze interacties.

Behalve klimaatverandering zijn er ook andere actoren die bijdragen aan de verdroging in dit gebied. Dat is de continue extractie door mensen. Droogte is niet alleen een natuurlijke ramp, maar vloeit ook voort uit keuzes in watermanagement en reguleringen (zie bijlagen i.i). In deze setting bezigt klimaatverandering zich, terwijl Vitens grondwater uit de ‘blauwe moter’ van de Veluwe pompt. De opgepompte hoeveelheden zijn dermate dat het aanvullen via regen sommige jaren niet voldoet. Vitens moet zes miljoen kubieke meter water terugpompen, maar deed dat pas voor het eerst in 2022. Daarnaast neemt de vraag om water toe, waarin Vitens moet voorzien en het liefst zo goedkoop mogelijk. Deze cocktail aan eisen Vitens klem. Vitens heeft een nobel doel, maar inwoners merken hoe hun gebied uitdroogt en wijzen vaak naar Vitens als boosdoener.

Meer-dan-menselijke actoren in het waterscape onderhandelen constant met de aanwezigheid van de mens en diens activiteiten. Dat gebeurt al sinds jaar en dag, toen herders en hun schapen de Veluwse heuvels verschaalden en omvormden tot heide. Later werd er gecultiveerd. De kleinere boeren percelen van vroeger zijn nog zichtbaar in de uitgestrekte weilanden waar soms bomenlanen een grens lijken te vormen. Sloopjes en sprengen trokken water uit de drassige gronden en prepareerden die zo voor de landbouw. Het verleden vormt het heden. Traceerbaar als die is in het huidige waterscape, is het een cultuurlandschap. Voor de hydrologische uitleg over hoe het gebied onvoorspelbaar is door de verticale kleilagen, hebben de lokale inwoners oude woorden paraat. Zij spreken bij opborrelend water door zo’n kleilaag over een ‘wateroor’ of ‘oeren’. Ook hebben ze het over ‘rodollen’, duidend op de ijzerrijke grond. Dit werd per generatie doorgegeven, wat onderdeel van de identiteit werd. Het erfgoed van inwoners legitimeert hun zelfbenoemde autoriteit over het begrijpen van de gronden en daarmee hun recht erop.

Naast inwoners met hun wortels in het gebied, zijn er ook inwoners ‘van buiten’. Ook zij zijn gehecht aan de grond, maar dan door de natuur en het groen. Het buitenleven trok hen, omdat het een buitengewoon aangename manier van leven is. De verbindende kracht van water kan zo op verschillende manieren opgevat worden. De capaciteiten maken de plek tot een met een lading, en tezamen vormt dat een aantrekkingskracht.

Inwoners zijn dus aangetrokken tot en verbonden met het waterscape vanwege hun ergoed, of vanwege de vitale capaciteiten, of wellicht vanwege allebei. Jaren van het waterscape bouwen bracht een neiging om van het water af te geraken. Wanneer het aan een hydroloog gevraagd wordt – al hangt het af van wie je het vraagt² - putten de extracties door inwoners het gebied niet uit. De extracties van

² De hydrologen die ik sprak waren het overigens erover eens.

Vitens zijn daarentegen wel significant. Maar zoals reeds benoemd, doet Vitens niets uit slechte intenties en investeert het juist in innovaties om te reinfiltreren.

De uitdroging van het bassin komt door meerdere factoren, zoveel is evident. Inwoners blijven intussen worstelen met de transformerende leefomgeving waaraan ze gehecht zijn. De zogenaamde overvloedige hoeveelheid water in dit waterscape vraagt om een empirische specificatie van de capaciteiten, kenmerken en geschiedenissen. Wat roepen deze op?

3.1 Krachtige en Machtige Aanwezigheid van Water

De materiële aanwezigheid van water trekt mensen aan en is behalve verbindend ook praktisch. Mensen navigeren aan de hand van aanwezige waterlichamen. Diens marekeringen zijn inzetbaar als ontmoetingspunten of om een route uit te leggen. In de vallei van de beken zit water in benamingen ingebed. Epe, bijvoorbeeld, wordt teruggevoerd tot het Germaanse of voor-Germaanse Apa. Wat waterweg/waterloop betekent.

De aanwezigheid van water betekent niet voor iedereen iets bijzonders. Soms is het gewoon een feit. Wytske is een van mijn gesprekspartners die hier een voorbeeld van is. Sinds 1966 woont zij tussen de Klarbeek en de Verloren Beek. Haar man was vroeger de molenaar van de Zuukermolen. De beken associeert Wytske direct met de molen. Ze ziet niet wat er interessant is aan de beken. Het laat een soort nuchterheid zien. Ze vindt ook dat beken gevuld moeten zijn met water, maar ze is er niet speciaal door geraakt. Ze verwijst me door naar haar voormalige buurman Jochem, die 'er' [de beek of de molen] van alles over weet. Wytske is bescheiden en verwacht dat haar ervaringen niet van belang kunnen zijn. Ze vertelt me wel dat ze het grappig vond vroeger te kunnen zeggen tussen de twee beken in te wonen.

De eigenaren van de Kopermolen zijn meer geraakt door de staat van de Klarbeek. Als er interesse wordt getoond over hun leven in het waterscape vertellen ze met enthousiasme. De watermolen is een onderdeel van de lokale geschiedenis waarover. Tegenwoordig is de molen een ingestorte ruïne. Bezoekers die voor de molen komen treffen de overblijfselen aan. Restaureren heeft geen zin volgens Joost, omdat het een continue waterstroom nodig heeft wat niet zal lukken met de droogvallende Klarbeek.

De fysieke/materiële aanwezigheid van de Klarbeek faciliteerde industrieën. Industrieën vromen hoe mensen het aanwezige water begrijpen. Wytske haar voormalige buurman Jochem begint, net als Wytske zelf, meteen over molens bij een vraag naar de beken. Voor hem is de beek er alleen in de samenstelling (assemblage) met de molen. Beken staan in direct verband met de industrieën en zo de lokale geschiedenis. Bovendien zorgden de beken voor werkgelegenheid. Deze industrieën laten/lieten sporen na in de grond, waarover later meer.

Wanneer waterkracht zich tegen je keert

De aanwezigheid van water trekt werkgelegenheid en economische voorspoed aan. 'Beken zijn de kanarie in een landschap, het openbaart de vitaliteit en gezondheid van de natuur van een gebied', zegt een lokale politicus. Als er genoeg water is, is de Verloren Beek een vitale en unieke stroom. De noodzakelijkheid van water voor leven benadrukt diens vruchtbaarheid. Terwijl de aanwezigheid noodzakelijk en bevorderlijk is, kan het omslaan in een destructieve kracht.

Hugo en Mieke zochten een huis in het groen, in de vallei van Epe, wat eigenlijk een pleonasme is, met niet te veel oppervlak. Hun inspiratie werd bediend en ze kwamen te wonen in wat zij 'het perfecte huis' noemen. De beek ernaast was de kers op de taart. Helaas brengt die kers ook narigheid. In 2022 zijn er in februari heftige stromen. Terwijl ze op een vrijdag een drankje dronken in het dorp, belde hun buurman. Gealarmeerd vertelde die dat er een boom op de schuur was gevallen. VMI, als verantwoordelijke voor de beek, kwam direct helpen. Het gat in het dak van de schuur was afgedekt met een zeil en vanaf maandag zou het herstel beginnen. Echter, die maandag zag Hugo dat de elektriciteit het niet deed, dus ging hij naar beneden om te kijken naar de meterkast. Alle stoppen waren omgeslagen. Door de achterdeur zag hij hoe hun tuin was veranderd 'in het IJsselmeer!'. Door de vaart en de waterkracht waarin het langs stroomde kon je niets verstaan. Het resultaat was dat al Mieke haar analoge foto's die in het schuurtje hadden gelegen nat waren. Ze hebben nog 80-85 procent kunnen redden. De watervlekken maken Mieke niet uit, omdat het haar om de herinnering gaat. Hoewel ze erg waren geschrokken, nemen Mieke en Hugo de beek niets kwalijk. De IJssel en de Grift waren al vol. Het water kon nergens meer naartoe.' De schade was rond de 100.000 euro. Het schuurtje dat functioneerde als Mieke haar atelier moest opnieuw gebouwd worden en er was elektrische schade. De reconstructie duurde drie maanden. Deze ervaring beïnvloedt niet hun waardering over het huis en de nabijheid van de beek, haasten ze te zeggen. 'Hier wonen is een geluk. In de lente leven we praktisch buiten. In de tuin geniet je van de buitenlucht en de vredige geluiden van stromend water en zingende vogels. Je ervaart dan echt rust en vrede', zegt Hugo. 'Het is rijkdom. Niet in je portemonnee, maar in je zijn', vult Mieke hem aan.

Mieke en Hugo groeiden op in de buurt. Toen ze op hun 60e zochten naar een nieuwe plek, werden ze aangetrokken door hoe ze het gebied hadden beleefd in hun jeugd wat betreft het groen/de natuur én door hun kennissen. Qua spraak klinken ze net anders dan je meestal tegenkomt in het gebied. De omgeving stelt hun niet teleur. Ze verwachten wel dat WVV of de provincie in actie komt om een volgende overstroming te voorkomen. Dat laat een vertrouwen in het sturen en vormen van het landschap zien. Het huis staat zagezegd niet op de verkeerde plek, maar het sturen moet aangescherpt worden. Omdat dit laatste niet is gebeurd, voelen ze zich vergeten.

3.2 Beklemmende Afwezigheid

Niet alleen industrieën en de economie hadden baat bij de nabijheid van water(kracht), het is immers essentieel voor al het leven. Bovendien wakkert water sensorische ervaringen en gevoelens aan. Zoals gezegd wordt er dankzij de kleilagen continu water geleverd. Echter, de huidige stand van zaken maakt de verdeling van het water lastig. Voorheen was het gebied vruchtbaar voor allerlei levensvormen. Hoewel mensen gewend zijn aan de aanwezigheid van water, zijn droogte en tekorten geen nieuwe fenomenen. Een continue toevoer kan soms namelijk niet op tegen de verdamping. Wytse vertelt dat vroeger in die droge periodes mensen schotten in de beken konden zetten voor hun vee. Daar kon dan conflict om ontstaan.

Vanwege menselijke afhankelijkheid van water leidt droogte tot een gespannen sfeer. Dat kan leiden tot frictie en ruzie. Als de beken stoppen, handelen mensen onmiddellijk. De afwezigheid van water wakkert paniek aan. Behalve een rationele angst voor water, is er ook een emotionele connectie met water waardoor diens verdwijning ook emotionele reacties oproept. Niet in het minste omdat vele (individuen van) soorten hun dood vinden in een leeglopend landschap.

Voorbijgaan ...

Jet heeft de transformaties in de omgeving van dichtbij meegemaakt en ervaren. Zij schreef er verhalen over. Eentje met de treffende titel: *Beekgedachten*. Ze vertelt in haar verhalen over hoe zij en haar vrienden in de beek en de molen speelden, hoe het dus een verbindende kracht was. Maar ook hoe ze naar de beek en de molen en al het leven dat zich er rondom afspeelde kon turen. Ze verwijst naar gedichten en noemt allerlei insecten die zij er bewonderde. Ook vertelt ze over de mysterieuze opkomst van het 'tovervisje'. Het visje dat anders was dan wat ze kende, maar wat tot haar grote spijt ook zijn dood vond in de droge zomer door het dalende waterpeil in de beek. Dat zij daarom treurde vonden mensen tegen wie ze erover sprak onbegrijpelijk. Het was toch maar een vis? Dit laat zien hoe empathie en verbondenheid met meer-dan-menselijke entiteiten tot onbegrip en afwijzing kan leiden. Bovendien stond het overlijden van de vis voor meer, namelijk dat er niet eens genoeg water in de beek was voor een vis om te overleven. Jet en Joost zien toe hoe hun woonomgeving steeds verder achteruitgaat in biodiversiteit. Dat doet ze pijn. Water kan mensen verbinden en suggereert verschillende manieren van interactie. Behalve gezellig speelervaringen en nostalgie kan het ook juist het verschil in normen en waarden blootleggen.

Unheimische gevoelens

Huub heeft een soortgelijke ervaring in het transformerende waterscape. Hij vertelt hoe de molens en de beken dreigen te verdwijnen. Volgens hem zou dat een groot verlies zijn voor het waterscape, zeker vanuit cultuurhistorische waarde, maar ook vanwege biodiversiteitsverlies. Hij spreekt over 'landschapsijn'. Ook vertelt hij dat zijn vrouw liever niet heeft dat hij over dat begrip schrijft. Dit laat

wederom zien hoe er verschillend gedacht wordt over empathie voelen voor het meer-dan-menselijke. 'Wat het [waterscape] was, wat het nu is, en wat het zou kunnen zijn... het is me een doorn in het oog.' zegt hij. Huub vertelt met genot over hoe het vroeger was. Hoe alle kleine boeren begonnen te verdwijnen vanaf de jaren 50 is voor hem een teloorgang. *Livelihoods* of *waterhoods* die verdwijnen maar hun sporen achterlieten door hoe in percelen nog altijd lanen te vinden zijn en uiteraard de vele kleine boerderijtjes zonder echte grond. Wel blijft hij hoopvol. Hij zoekt naar bondgenoten in de strijd voor het behoud van de beken. Huub is erop tegen dat de ene beek voor de andere opgeofferd zou worden, en een ander gesprekspartner, Rein, is tegen de voorrangspositie die de Verloren Beek krijgt ten opzichte van de Klarbeek vanwege ecologische waarden. Rein zegt dat niemand belang heeft bij beken, maar dat 'iets niet belangrijk of van waarde hoeft te zijn om in stand te worden gehouden.' Huub ziet wel een belang van de molens: de identiteit van de gemeenschap begint er, wat het de grootste cultuurhistorische monumenten van Epe maakt. Vanwege monumentale waarde, hoopt Huub dat dat slagkracht verschaft om op te staan tegen Vitens, die hij – ondanks de vermelding van de leveringsplicht - toch als boosdoener aanwijst voor het uitdrogen van het gebied. Hun oplossing is simpel: reserveer een bepaalde hoeveelheid kubieke meter voor het behoud van de beken. Dat zal wel mogelijk zijn, denken beiden, aangezien er ook nieuwe villa's met zwembaden verkocht als percelen met uitzicht op de 'idyllische Klarbeek' worden bijgebouwd.

3.3 Onoplosbare Vloeistoffuncties

Tot dusver werden verschillende elementen van het waterscape besproken. Eerst werd de nadruk gelegd op de geschiedenis van het water met diens bewoners en hoe het werd gevormd door menselijke activiteiten. In de setting werd al duidelijk hoe natuurlijke krachten het gebied van verschillende kenmerken voorzagen. Vervolgens werden de materiële capaciteiten van water als overvloed, schaarste en overmaat geïntroduceerd. Deze gedragingen van de beek roepen reacties op van industrieën en rivaliteit, het roept op tot het omgaan met verliezen waarin ervaring van heftigheid variëren. De materialiteit en de connectiviteit van water zijn niet van elkaar gescheiden. Materiële eigenschappen maken het meevoeren van stoffen bijvoorbeeld mogelijk. Zo wordt materie aan elkaar verbonden en zo ook verschillende sociale domeinen. Al deze kwaliteiten roepen ervaringen, houdingen en uitdrukkingen op, die op verschillende manieren aanleiding voor een gesprek kunnen zijn.

Een gespreksopener; een speelplaats die domeinen met elkaar verbindt; een leefgebied dat soorten samenbrengt. Het waterlichaam van een beek verbindt bewoners omdat ze er - of ze de beek nu opmerken of niet - elke dag langslopen. In wat volgt ga ik in op de manieren waarop de ervaringen worden opgeroepen.

Kwalitatief bruin water of duidelijk(er) bedwelmd

Het Veluwe water staat bekend om de kwaliteit en zuiverheid. Ook in de beek zou het water super zijn. Arne woont zijn hele leven al aan de beek en herinnert het zich ook nog zo. Vroeger konden ze het zelfs drinken. Tegenwoordig vertrouwt hij niet meer op de waterkwaliteit. Het is niet wat het is geweest, zegt hij, en soms zit er wit schuim op. Dat stemt hem verdrietig. Hij vermoedt meerdere oorzaken, waaronder een overstromend riool.

Het witte schuim kom ik ook tegen in het veld als ik wandel met een ecooloog. Die weet het mij wel meteen te vertellen: 'Het is een natuurlijk proces waarin stromend water organisch materiaal opklopt. Als een melkschuimer eigenlijk.' Op andere plekken is het water bruin. Ook dat weet de ecooloog uit te leggen: 'Dat is de ijzerrijke grond. Iets wat vies lijkt, is dat niet meteen.' De lokale bevolking vanuit vroeger noemt dit fenomeen 'rodollen'. In principe kan je het drinken, vertelt de ecooloog. Je zou wel het roestige smaakje herkennen.

Op steenworp afstand van Arne woont Jesse, een ecooloog. Aan zijn grond grenst de Verloren Beek. Hij maakt zich zorgen over biodiversiteitsverlies, klimaatverandering en over het Wisselse Veen. Hij heeft in de 19 jaren die hij hier woont de soortenrijkdom en aantal populaties zien afnemen. Hij vindt het onderhoud van de beek intensief, omdat de vegetatie wordt gemaaid. – Dat strookt niet met wat Arne zegt over het maaien. Die ziet namelijk juist dat het niet goed wordt bijgehouden. – Jesse maakt zich niet druk over de waterkwaliteit. Wel voelt hij zich ongemakkelijk dat hij zijn paar koeien via een mechanische pomp laat drinken uit een beek die vaak droogvalt, ondanks de verzekering vanuit hydrologen dat die hoeveelheden geen zoden aan de dijk zetten. Kortom, de waterkwaliteit heeft hij niks op aan te merken. Daar zijn niet alle koeienhouders het over eens. Zo heeft Jip acht koeien zien sterven aan botulisme. Dat is een bacterie dat via een vogel in het water terechtkomt. Nadat het een koe verlamt kan een koe eraan overlijden. Nu gebruikt hij grondwater om zijn koeien water te geven. Vanuit verschillende hoeken hoor ik over een biologische boer die zijn koeien geen water meer geeft uit (het grondwater van) de beek. Eén vertelt me dat deze boer niet vertrouwt wat er stroomopwaarts in het water terechtkomt. Nu water schaarser wordt, is hij overgestapt op regenwater; wat op zijn perceel valt vangt hij op voor zijn koeien.

Redenen om te stoppen met het gebruik van water uit de beek kunnen te maken hebben met de verminderde kwaliteit door bacteriën (overstromende riolering of vogels), of de kwestie van waterschaarste in het algemeen. Vervuilde grond is geen reden om te stoppen met het gebruik van water voor vee, terwijl die angst in andere contexten wordt geuit, waar ik nog op terugkom. Wat deze voorbeelden interessant maakt, is dat mensen verschillende percepties hebben van de waterkwaliteit, ook al wordt die verondersteld 'goed' te zijn. De bacterie die de koeien van Jip doodt, lijkt een kwestie van pech. Bij Arne speelt er echter iets anders. Zijn uitingen stralen wantrouwen en teleurstelling uit; de werkelijkheid klopt niet met wat hij hoopt. In het volgende hoofdstuk ontmoeten we Arne weer,

omdat hij een belangrijke groep vertegenwoordigt. Arne en Jesse hebben allebei twijfels over hoe dingen rond de beek geregeld zijn. Jesse zet vraagtekens bij wat WVV van de beheerpartijen vraagt, maar is het niet met Arne eens over wat juist zou zijn. Hun realiteiten botsen. Wat belangrijk is, is dat de waterkwaliteit, als die niet zichtbaar is, niet veel zorgen oproept. Je moet een ervaring hebben met waterkwaliteit die je in de steek laat, of een algemeen wantrouwen over hoe het eruit ziet, maar de meeste mensen vertrouwen op de goede waterkwaliteit. Om die zo te houden, hebben overheden beleid in petto, zoals in 3.4 langskomt. Dit beleid is een onderdeel van het waterscape dat bewoners confronteert.

3.4 Een 'Slechte' Kwaliteit of 'Slecht' Beleid

Recent zijn bufferstroken ingevoerd om beken te beschermen tegen vervuiling. Het komt erop neer dat bestrijdingsmiddelen en/of (kunst)mest niet zijn toegestaan binnen vijf meter van een ecologisch kwetsbare watergang of binnen maximaal tien meter van een KRW-watergang. De connectiviteit van water zorgt ervoor dat de vervuilende stoffen makkelijk het oppervlaktewater vervuilen en vervolgens het leven eromheen. Hoewel er uitzondering zijn, blijken de regels bijzonder complex, wat in totaal veel van hun schaarse tijd in beslag neemt. Bovendien is vijf meter rondom een watergang op een perceel behoorlijk. De som van dit alles kost de boeren een flink bedrag.

Kim vertelt over de geschiedenis van het overheidsbeleid om de landbouw te sturen. Vroeger, toen kunstmest werd gepromoot door overheden, wetenschappers en de economie, was kunstmest een probleem. Tegenwoordig niet zozeer, zegt ze. Tijs vindt dat boeren benadeeld worden. Hij zit in de klankbordgroep die de provincie Gelderland in het leven heeft geroepen voor het Wisselse Veen. Voor hem is het lastig om bij de vergaderingen aanwezig te zijn, omdat deze vergaderingen om zeven uur 's avonds plaatsvinden, wanneer hij nog werkt. Dit is niet iets waar hij over klaagt; hij stelt het als een feit. Hij vindt de bufferstroken een nieuwe manier om boeren te pesten. Hij gaat niet in op de impact die zijn landbouwpraktijken hebben op de natuur in het gebied. Voor hem is zijn land net zo goed natuur als het Wisselse Veen. Dit wordt duidelijk als ik hem vraag of hij wel eens de natuur in gaat. Hij haalt zijn schouders op en zegt: 'Ik ben de hele dag buiten in de natuur.'

Deze drie boeren willen gehoorzamen en doen dat ook. Ze geven om hun omgeving en erkennen hun afhankelijkheid. Maar in deze tijden, waarin de regelgeving zich opstapelt, wordt het soms vermoeiend. Ze voelen zich beschuldigd van alle milieuproblemen. Maar ze denken er niet over na hoe hun praktijken de waterkwaliteit verminderen. Terwijl overheidsinstellingen zich richten op de water- en bodemkwaliteit en het behoud daarvan, wat op zich een nobel streven is, gaat de haalbaarheid voor boeren om zich aan te passen aan deze regelgeving verloren. Dat is een bittere pil, want hun levensonderhoud staat voortdurend onder druk in het maatschappelijk debat en zij zijn degenen die er de directe gevolgen van ondervinden. Ze verdragen dit, terwijl ze zich voortdurend aanpassen en

geduld tonen en alle uren die ze maken werken met nauwelijks een minuut over voor zichzelf. Toch hoort een drukke dag bij de livelihood van de boer. Tijs zegt: 'Als ik een minuutje vrij heb, bedenk ik wel iets om te doen. Er is altijd wel iets.' Ze hebben nooit spijt van hun beroep, omdat ze graag buiten zijn en genieten van het groene land. Kim vertelt gepassioneerd over weidevogels en hoe ze ernaar streeft om ze terug te krijgen in haar weilanden. Ook Tijs houdt van zijn werk. Jip heeft oog voor alle groepen in de samenleving. Hij voelt zich geen underdog. 'Wij hebben het niet slecht, elke groep in de samenleving heeft problemen.'

Machtige instituties versus doelbewuste bewoners

In 2002 kreeg Jet een brief op de mat met daarin een waarschuwing over de grond die ernstig verontreinigd was door de industrieën van vroeger. Donna en Aly kregen dezelfde brief. Zij zien het als hun taak om de ecologie te beschermen tegen schadelijke menselijke activiteit. Hoewel de grond extreem vervuild zou zijn, bleek het asfalt waaronder het lag genoeg reden om geen echte maatregelen te treffen. Ze noemen het hypocriet en arbitrair. 'Het was geen probleem voor de volksgezondheid, bleek toen het te duur was.' legt Aly uit. Ze willen de leefomgeving in goede staat doorgeven en benadrukken de vergankelijkheid van de tijd: 'We genieten ervan om hier te wonen. We hopen dat op een dag iemand anders er net zo van kan genieten als wij.' Ze vertellen me een verhaal uit 2003.

Het beekonderhoud zoals maaien was de verantwoordelijkheid van het waterschap. Wat uit de beek wordt gehaald is aan de eigenaar van de grond om op te ruimen. De tuin van Donna en Aly grenst aan de Klaarbeek en er staan grote bomen aan. Omdat de bomen in de weg stonden om de beek snel en eenvoudig te kunnen maaien, wilden ze [onduidelijk wie precies] de bomen omkappen. Aly en Donna verzetten zich daartegen. 'De beek is niet van ons, maar de bomen toch zeker wel? Die staan in onze tuin!' Zo hebben ze het gekocht, in de veronderstelling dat de bomen bij hun tuin hoorden. Toen werd plots beweerd dat de bomen niet van Donna en Aly waren en dat ze dus gekapt mochten worden. Ze vochten de claim aan in een rechtszaak. Dat was nogal wat, vertellen ze me, omdat ze met zijn tweeën tegen de een aantal grote organisaties in gingen. Het waterschap werd namelijk gesteund door VMI en door het kadaster. Ze ontvingen een advies een beroep te doen op verjaring. Aangezien ze er al 25 jaar woonden en niemand ooit iets over de bomen heeft opgeëist leek dat een goede strategie. De rechter was het niet eens met de verjaring, maar ze besliste wel in het voordeel van Donna en Aly. Die weten niet meer op welke gronden, maar het vonnis was dat de beek van niet van hen was, maar de grond wel en als er grond in de beek zou vallen, dat het ook van hen werd. Dat laatste maakten Donna en Aly niet uit, maar ze hadden in ieder geval hun steentje bijgedragen om de ecologie intact te houden.

Dit laat zien dat er in de jaren '00 ander beleid werd gevoerd, waarbij bomenkappen werd toegestaan om de beek makkelijker te kunnen beheren. Gemakzucht zou de bomenkap hebben gerechtvaardigd. Vandaag de dag zou dat niet meer gebeuren. Als Donna en Aly niet bezwaar hadden

gemaakt, was dat een verlies geweest voor de omgeving. Het gemis van de bomen zou een unheimisch gevoel achtergelaten hebben. De natuurlijke, vitale capaciteiten van hun leefgebied maken dat Donna en Aly het willen beschermen tegen schadelijke activiteiten. Het is een uiting van zorg voor hun omgeving en hoe zij hun agency binnen het waterscape vervullen. Ze voorkomen dat er nog meer spoken ontstaan die hen zouden beschimpen, waardoor ze laten zien dat ze deel uitmaken van het symbiotische evenwicht in het waterscape.

Helaas is deze mate van zorgen met agency en impact ongewoon. Joost geeft bijvoorbeeld ook om de omgeving, maar hij voelt zich niet in staat om op te staan. Hij voelt zich buitengesloten van onderwerpen die Rein en Huub noemden. Verder voelt hij zich gekwetst door de gestelde prioriteiten, waar hij het niet mee eens is; hoe het schaarse water van de Veluwe wordt afgevoerd naar andere gebieden, vanwege de goede kwaliteit. Het droogvallen van de Klarbeek, waardoor het herstellen van de watermolen geen zin heeft, stoort hem enorm. Hij vertelt dat er twee jaar geleden iemand van Vitens langskwam en dat die persoon zei dat er onder hun tuin een waterleiding moest komen om drinkwater af te voeren naar Zutphen. Voorheen kwam het drinkwater van Zutphen uit de buurt. Maar door de winning verdroogde Zutphen. Daarom werd het winningsstation opgeheven. 'Ik zei: "Nou gelukkig hebben we dat probleem hier niet", zei ik sarcastisch.' De persoon zei dat hij overdreef. 'Maar Zutphen ligt naast de IJssel', had Joost hem verteld. Joost vertelt dat in het westen van het land rivierwater als drinkwater wordt gebruikt. Joost voelde zich onder druk gezet en had het gevoel het verzoek niet te kunnen weigeren. Joost en Jet zijn vriendelijk en goedlachs, maar ze worden bejegend op manieren waardoor ze zich klem gezet voelen. Ze wonen hun hele leven in de waterscape maar worden ingehaald. Uiteindelijk ligt er een leiding in hun tuin, die water van de Veluwe afvoert richting Zutphen. Iets waar ze tegen zijn. Toch voelden ze zich gedwongen om mee te werken

Conclusie

De capaciteiten, kenmerken en geschiedenissen roepen een variëteit aan ervaringen en percepties op. Water is gewaardeerd voor zowel esthetische kwaliteiten als praktische, zoals navigeren en het faciliteren van industrieën. Diverse perspectieven op water en beken ontstaan, die onverschilligheid, wroeging wegens biodiversiteitsverlies of teloorgang van herinneringen, en cultuur-historische aspecten vertegenwoordigen.

De overheden hun rol in watermanagement bouwt aan een vertrouwensband en verwachting onder burgers. Sommigen hebben verwachtingen van de overheid die de nek uitsteekt, terwijl anderen dat eerder uitgaan van tegenwerking en of dat ze genegeerd zullen worden.

Verskillende ervaringen leiden tot verbeelde realiteiten van inwoners. De afnemende staat van de omgeving kan clashen met nostalgie en sentimenten of geïdealiseerde beelden, wat leidt tot frustratie. Er wordt een boosdoener gezien, vaak verbonden aan een geïdealiseerd verleden of een begrip van

teloorgang. De afwezigheid van gewaardeerde elementen wordt waargenomen als pijnlijke achtervolgende herinnering, zoals een plaaggeest. Zo worden inwoners herinnerd aan de transformaties die het waterscape doormaakt.

4. Monsterlijke Waterscapic Realiteiten³

In Hoofdstuk 3 kwamen de ervaringen die capaciteiten van/uit het waterscape oproepen aan bod. Nu zullen de verschillende perspectieven die in het waterscape langskwamen gepresenteerd worden. Soms lijken percepties en perspectieven elkaars tegenpool en onoverbrugbaar. Toch is er vaak een overeenkomst te vinden. Verbinding ligt op de loer. Denk maar aan een caleidoscoop, waar het tegengestelde toch fracties bevat en een as die bijna hetzelfde lijkt, ook eigen elementen heeft.

Gesprekken over water, vloeien gemakkelijk richting politiek, beleid en milieu- en maatschappelijke kwesties. Water en het beheer houden mensen bezig en doen mensen denken aan (hun gevoelens ten opzichte van/over) sociale domeinen, wat de onderlinge verbondenheid wederom aantoont.

4.1 De Spiraal van Menselijk Vernuft

Kim heeft u al ontmoet in het vorige hoofdstuk. Zij vertegenwoordigt de CDA-mentaliteit van vooruitgang en agrarische groei. Ze heeft een sterke visie voor oplossingsstrategieën en vertelt hoe de landbouwsector continu te maken heeft/krijgt met problemen. Ze zoekt oplossingen voor problemen in wetenschap, maar blijft wel denken in de huidige inrichting van de liberale staat. Economische groei is belangrijk, omdat dat nodig is om andere mensenlevens te verbeteren. De mens staat boven de natuur en ander leven en mag dan ook bepalen over leven en dood. Dingen van vroeger zijn vaak achterhaald en de oplossingen van tegenwoordig zijn een verbetering. Wel doet Kim graag aan agrarisch natuurbeheer. Ze ziet de weidevogels graag terugkeren op haar land, maar dat kan niet met de hoeveelheid kraaien in de lucht. Daarom is ze voor populatiecontrole, ook wanneer het gaat over de terugkomst van de wolf.

Kim beschouwt de ideale situatie voor weidevogels als de geografische situatie, exclusief de fauna. Dit verraadt het denken in dichotomieën en antropocentrisme. Kim denkt binnen de lijnen van Joods-Christelijk, Grieks-Romeins, Moderniteit en Romantiek. Joods-Christelijk kent de mensheid superioriteit toe op spiritueel en cognitief niveau, wat de overheersing over de natuur rechtvaardigt. Een duidelijke aanwijzing hiervoor is haar woordkeuze voor 'hemelwater' in plaats van 'regenwater'. Haar houding ten opzichte van populatiecontrole bevestigt dit; de mensheid mag beslissen over leven en dood. Grieks-Romeins wordt vertegenwoordigd in haar vertrouwen in technologische innovatie om problemen op te lossen. Ook haar houding ten opzichte van genetische modificatie, het manipuleren van het land met 'gewasbescherming' in plaats van 'bestrijdingsmiddelen' zijn interessant.

³ Voor de theorie achter dit hoofdstuk verwijs ik u graag door naar i.ii in de bijlagen.

Gewasbescherming benadrukt de 'beschermende' capaciteiten en *bestrijdingsmiddel* de 'vernietigende'. Dit onthult haar houding ten opzichte van oogsten. Deze positieve houding ten opzichte van het inzetten van wetenschap voor manipulatie is Grieks-Romeins. Vervolgens zegt ze dat hedendaagse stallen verbeterd zijn ten opzichte van de onhygiënische stallen uit het verleden, wat Moderniteit (voortgang, groei en intensivering) weerspiegelt. Dit is gebaseerd op kapitalistisch en liberaal denken. Ze gelooft in het verbeteren van menselijke leefomstandigheden. Dit is gangbaar en wordt gepromoot door de wetenschap, overheden/politiek en industrieën, ondanks postmoderne kritieken. Ze gaat uit van economische groei als voorwaarde voor verbetering van het menselijk leven. Haar relatie met de natuur bevestigt dit; ze waardeert natuur die menselijke/economische groei niet in de weg staat. Wel koestert ze natuur. Hier zien we haar romantische houding. Ze waardeert sommige levensvormen [kieviten] boven andere [kraaien/kippen]. Ze zet zich in voor agrarisch natuurbeheer, dat boeren stimuleert om meer biodiversiteit op hun land te hebben.

Kim belichaamt zowel de Steward als de Meester. De Steward denkt dat menselijke bemoeienis respectvol zorgen is. Maar hoe handelt iemand met respect voor de natuur? Kan men respectvol domineren? Wel als de ontologie de natuurlijke omgeving als geestloos en gevoelloos begrijpt. De natuur wordt een niet-te-beschadigen decor. Respect is voor de menselijke waarneming. Door op te komen voor de kievit zorgt Kim voor de natuur. Door technische innovaties kan de mens zich gedragen als een God-achtige, bepalend over leven en dood. De mens mag de natuur niet schaden, maar is er wel superieur aan. Als een handeling schadelijk blijkt, moeten er andere technieken worden ontwikkeld.

Waar Grieks-Romeinse noties dit aan de mensheid toekennen vanwege haar vindingrijkheid en intellect, breidt het Joods-Christelijke de superioriteit uit door de mensheid van een God-achtige status te voorzien, terwijl ze de natuur ontdoet van een 'heilige status, haar vermogen tot rationeel bewustzijn en haar persoonlijkheid' (Kellert, Soulé en Lease 1995, 73). Kim vertegenwoordigt het Moderniteitsverhaal, te herleiden uit het optimistische wereldbeeld uitgaande van voortdurende voortgang/groei, overtuigd van verbeterende levensomstandigheden voor de mensheid. Dat is haar drijfveer en ze denkt bij te dragen aan dat doel. Andere gesprekspartners doen soortgelijke uitspraken. De belofte van voortgang door technologie/innovaties blijft het constante discours, gereproduceerd door wetenschap, regeringen en industrieën. Postmodernisme bekritiseert dit denken; toch is dit discours dominant in Westerse samenlevingen.

4.2 De Verloren *Beek* versus de Verloren *Beken*

De Romantiek is een ander antropocentrisch discours. Op zijn radicaals wordt hier de mensheid buiten het waterscape gesloten, omdat de mens als een plaag wordt gezien. In het veld presenteren zich eerder fracties van de Romantiek dan iemand die het in de volledigheid vertegenwoordigt. Er is vaak

liefde voor de omgeving en de natuur, maar vaak is er een grens in de mate waarin die omgeving of natuur ongemakkelijk en onhandig mag worden. Romantiek uit zich vaak in een verlangen naar vroeger; een verloren staat van harmonie. Rein vertegenwoordigt deze gemoedstoestand. We kennen hem al uit het vorige hoofdstuk als de compagnon van Huub. In zijn spreken over een beek klinkt hij als een poëet. Hij herinnert zich vroeger als een paradijs. De beek/omgeving is zuiver en onschuldig, de mensheid daarentegen is een verstorende factor. Rein vindt dat de mens de handen thuis moet houden. Hij antropomorfiseert de beek: 'Het moet doen wat het wil. Het is er, het stroomt, het is er gewoon.' Het zou echter ook voorbij-antropocentrisme kunnen zijn. Dit laat de spanning zien tussen de *ontological turn* en antropomorfisme. Hij denkt in het voordeel van het systeem als geheel: 'En het grappige is dat het hele systeem waar we het over hebben allemaal verbonden is met dit kleine stroompje. Het is dus niet zomaar een klein stroompje, maar een hele context.' Dit had een hydroloog of een ecooloog kunnen zeggen. De ontwikkeling van het Wisselse Veen is in de buurt van zijn huis. Hij vertelt hoe er vorig jaar een klein conflict ontstond. Sommige burens vonden dat er ingegrepen moest worden tegen de ontwikkeling vanwege knutten en muggen en stijgend grondwater. Rein en zijn vrouw wilden de petitie niet tekenen. Rein zegt dat burens die deze ontwikkeling willen ontkomen, het gebied niet kennen/begrijpen. Het hoort er nou eenmaal bij. Ongemakken horen bij het bestaan, en stijgend grondwater is niet eens een echt ongemak. Hij irriteert zich eraan dat mensen hun stadse manier van leven willen meenemen naar het buitengebied. Je krijgt geen lusten zonder de lasten.

Rein vindt de menselijke manier van leven te veeleisend, te verwend en te veel ruimte innemen. Dit zou je kunnen opvatten als Romantiek, omdat hij bepaalde menselijke gewoonten als een plaag beschouwt. Zijn uitspraken kunnen echter ook worden gezien als onderdeel van de *ecological turn* of als een stap voorbij het antropocentrisme, omdat hij voorstelt dat de mensheid een bescheidener levensstijl moet hebben. Dit blijkt ook uit hoofdstuk 5, waar hij uitlegt dat dingen bestaansrecht moeten hebben, ook zonder menselijke waardering. Rein bepleit dat natuur meer onderhoud mag kosten. Of deze uitspraken Romantisch zijn ingebed valt te betwisten. Een veeleisender natuur die meer beheer en onderhoud nodig heeft lijkt in tegenspraak met de waarde van authentieke natuurlijkheid. In het geval van Rein moet de natuur echter op een bepaalde manier onderhouden worden die hij waardeert boven de alternatieve, minder-eisende soorten natuur. Het is ook zoals het 'vroeger' was, toen natuur en landbouw nog harmonieus waren. Dat zou dus in het voordeel van het Romantische verhaal kunnen zijn. Hij denkt dat natuurbeheer een grotere taak kan zijn als het gaat om het behouden van meer unieke en bijzondere natuurtypen. Hij uit dit in zijn kritiek op Natura 2000-gebieden, wat in zijn ogen verkapt bezuiniging is. Voor beken is het een kans en een risico tegelijk. Terwijl hij pleit voor het cultuurlandschap, vreest hij de opoffering van moeilijker te onderhouden cultuurlandschapselementen voor het Wisselse Veen. 'Ironisch genoeg', zegt hij, 'komt het wel goed met de Verloren Beek.' Hij bedoelt dat de Verloren Beek baat heeft bij Natura 2000-bescherming, omdat de omringende

landbouw meer rekening moet houden met de beek. Hooggelegen beken zijn moeilijker te onderhouden. Hij vreest dat de Tongerense Beek daarbij verloren gaat. 'Er is geen plaats voor een verhoogde beek in een natuurlijk landschap. Maar het is cultuurhistorie waar ik me zorgen om maken. Geweldig dat het natuur wordt, maar zullen we [cultuurhistorie] verliezen? Ja, dat zullen we', stelt hij.

Rein neemt de tijd om beken hun bestaan en gedrag te laten bezinken. Hij interpreteert de beek door er een soort bewustzijn aan toe te kennen, zonder spiritueel te worden. De beek heeft een beetje last van ons, zegt hij. Rein vindt dat de mensheid nederiger moet zijn. Leven in de omgeving betekent voor hem dat je het accepteert en waardeert precies zoals het is. Hierdoor zouden we hem als anti-antropocentrisch kunnen beschouwen. Dit staat in contrast met de derde noot. Hij streeft naar een cultuurlandschap zoals in de jaren '70. Dat is de vorm die het waterscape toebehoort. Sommige dingen mogen veel onderhoud vergen en niet alle natuur moet moeiteloos zijn. Hij wil dat herinneringen aan het verleden herkenbaar blijven in het waterscape. Dus anders dan in de Romantiek, mogen mensen aanwezig zijn in het waterscape mits ze beken van cultuurhistorisch waarde niet willen veranderen. Hoewel, dat is een beetje kort door de bocht. Denk ook aan wat hij zei in het vorige hoofdstuk toen ik inzoomde op Huub. Op een gegeven moment zegt Rein: 'Iets zou niet belangrijk hoeven te zijn, of van waarde, om ze in leven te houden. Iedereen bewaart willekeurige waardeloze spullen in zijn huis, maar jij bewaart ze.' Voor hem zijn waarden constructies van de menselijke geest verbonden aan geldwaarde. Waarde is extrinsiek.

Rein vertegenwoordigt de Romantiek wel en niet, tegelijkertijd. Ook vertegenwoordigt hij de Partner, omdat hij de nederiger positie van de mens propageert waarin de natuur haar gelijke is. Rein is tegen Moderniteit, maar vreest dat er geen uitweg meer is. Rein is een anarchist die soms binnen de structuren van de systemen blijft. Zijn werkelijkheid is complex en laat zich niet vereenvoudigen.

4.3 De Redding van de (On)[B]eschermde(n)

De ontwikkeling van het Wisselse Veen functioneert als een arena die verschillende percepties/perspectieven tentoonstelt over wat een leefomgeving moet zijn. Meerdere gesprekspartners hebben het over hoe sommige inwoners alleen de lusten maar niet de lasten willen. Het Wisselse Veen zou een kans geven aan unieke soorten, wat het algemeen welzijn dient. De verhoogde beken die gewaardeerd worden om cultuurhistorie, zijn voor diersoorten onleefbaar. Daarom stellen sommigen voor ze op te heffen. Dat zijn vaak recreanten die hopen op gedijende flora en fauna. Maar eenmaal klaar met de natuurervaring, keren deze mensen terug naar hun stedelijke levensstijl. Sommigen vinden dan ook dat de natuur wordt opgedrongen. Natuurontwikkeling/-bescherming roept dus reacties op. Guus en Arne bijvoorbeeld kunnen en willen niet verhuizen en zijn in het waterscape geboren en getogen. Ze idealiseren hun leefomgeving zeker niet. Ze ergeren zich aan recreanten. Guus beschrijft een gebeurtenis die hem stoort.

Een paar zomers geleden was de beekprik naast zijn huis drooggevallen. Er kwamen mensen de beekprikken uit redden. Guus begrijpt waarom, ze zijn beschermd via Natura 2000. Hij zou alleen zeggen dat dat betekent dat het voorkomen moet worden dat de beek droogvalt. Actief vissen vangen snapt hij niet. Zeker niet omdat alleen beekprikken gered mochten worden. Ving iemand een andere soort, moest die worden teruggegooid omdat daar geen vergunning voor was. Dat valt aan hem niet uit te leggen, vertelt hij. Zelfs als het niet waar is dat de andere soorten worden teruggegooid, laat het zien wat het betekent om een gewaardeerde en beschermde soort te zijn binnen dit beleid. Dat komt nogal cru over. Het idee van doelsoorten was dat het aangeeft of een gebied leefbaar is voor de soort. Als blijkt dat een soort niet zelfstandig kan overleven, zou dat misschien de conclusie zijn, gaat soms het argument.

Net als Guus heeft Arne een mening over de aanpak. Arne vertelt me over hoe zijn vader eens is uitgekocht door het waterschap voor natuurontwikkeling. Zijn vader was het niet eens met de plannen. Het waterpeil steeg en de grond kwam onder water te staan. Hij wilde zich advies geven, maar er werd niet naar hem geluisterd. Zijn kennis werd afgedaan als niet relevant. Er zijn ingenieurs die het begrijpen, daar hoefde zijn vader zich niet ook nog in te mengen. 'En in theorie werkt het allemaal. Ik kan op papier een verhaal verzinnen dat perfect werkt. Maar in werkelijkheid gaat dat zo niet.' Het doet hem pijn hoe zich aan de kant gezet voelt.

In het vorige hoofdstuk omschreef Joost ook al de pijn die erbij komt wanneer iemand zich aan de kant gezet voelt. Arne legt uit hoe de omgeving waarin hij is opgegroeid wordt veranderd door machtige partijen wiens plannen worden gemaakt door ingenieurs zonder raadpleging van bewoners. Hydrologen en ecologen gebruiken modellen en technieken om een bepaald soort natuur te creëren. Dit is een duidelijk voorbeeld van hoe de hydrologische cyclus - of technowetenschappelijk-objectivisme/orthodoxe wetenschap - in de weg staat van de (subjectieve) menselijke ervaringen. Hun *place-making* en *home-making*⁴ worden genegeerd door partijen of actoren voor wie het gebied geen thuis is.

Wantrouwen valt op. Er wordt getwijfeld aan bekwaamheid en competentie. Daar komen gevoelens bij van afwijzing en over het hoofd gezien worden. Dit kan beantwoord worden met afkeuring en afwijzing, waardoor de inwoners en de beherende partijen verder uit elkaar komen te staan. Arnes *imagined future* en *imagined present* worden afgewezen door stedelijke mensen, waardoor Arne hen afwijst.

Aan de andere kant van het spectrum zitten Noor en Floris. Ze wonen inmiddels 20 jaar in het gebied en kwamen daarvoor vanuit Apeldoorn. Ze zijn hier komen wonen voor de rust, natuur en de ruimte. Ze vinden het vervelend als hun rust wordt verstoord, maar schrijven dan keurig een brief naar

⁴ Zie bladzijde 9 en 11 voor uitleg.

de verantwoordelijke partij met de vraag of er wat op gelet kan worden. Ze zijn blij met de natuurontwikkeling, maar vinden niet dat door het Wisselse Veen bepaalde mensen uit het gebied worden verjaagd. Boeren horen hier ook thuis, zeggen ze. Het zou een soort gentrificatie van het platteland genoemd kunnen worden, en daar zijn ze absoluut tegen.

Serge is de gebiedscoördinator. Als iets waterschapgerelateerd zich voordoet bij inwoners, is hij degene om te bellen. Hij neemt de verandering in de mentaliteit waar. Vroeger kenden de inwoners het gebied. Dat is steeds minder het geval. Mensen komen hier wonen in de zomerperiode. Dan is het droog. Maar dat het gebied nat is, is geen geheim. Dat kan je zien aan kwel. En toch zijn mensen verontwaardigd als hun kelders nat blijken te staan of er muggen en knutten zijn. Dat hoort er nou eenmaal bij, maar nieuwkomers willen en accepteren het niet. Serge functioneert als een bemiddelaar. Hij denkt in het algemeen belang. Net als Arne maakt Serge zich zorgen over wat een focus op natuurontwikkeling doet met de periferie van het gebied. Hij bekritiseert totstandkoming van beleid. De focus van een specialist vergeet andere noodzakelijkheden. Hij vertelt me over een situatie die het 'prototype' was van het Wisselse Veen. 'Daar hebben ze de watergangen ook ondiep gemaakt tot aan het maaiveld. Als je naar het veen kijkt, denk je: Wow, dat is prachtig. Maar dan draai je je om, kijkend naar het achterland, dan schrik je.' De natuur van het gebied dat buiten beeld was, had een waterstanddaling van bijna vijftien centimeter. Het was helemaal verdord.

Gebeurtenissen als deze leiden tot argwaan tegenover modelbouw en landschapsontworp. Mensen weten nu wat het is. Als het actief wordt veranderd, is het onbekend wat ze terugkrijgen. Dit landschapsontworp en de natuurlijke ontwikkeling zijn het menselijk vernuft waar Kim voor pleit. Maar alleen in de context van agrarische innovatie. Als het om de vallei gaat, houdt ze het liever bij hoe het nu is. Net als Arne en Serge is Kim het ook niet eens met ontwikkelingen in het Wisselse Veen. Het afgraven van de vruchtbare grond om deze armer te maken is een verspilling van goede grond. Serge vraagt me wat als - met de bevolkingsgroei in Nederland - mensen weer honger hebben? Door het verarmen van de grond duurt het langer om deze te prepareren voor landbouw, mocht dat nodig zijn.

Hier is sprake van een tegenstrijdigheid. Geloven in innovatieve landbouw staat niet gelijk aan een progressieve houding in het landschapsontworp. Kim is conservatief op dat gebied. Daarin is ze niet alleen. Floris en Noor, die het tegenovergestelde van Kim, Serge en Arne zouden voorstellen volgens mijn gesprekspartnerselectie op basis van aanbevelingen uit het veld, denken niet zo verschillend. Ze zijn natuurvoorstanders, maar niet als de boer dan verdwijnt. Een boer maakt dus deel uit van het gebied in alle gepresenteerde realiteiten. Er zijn misschien mensen die een toekomst zien zonder de boer in het waterscape. Ik heb er echter geen gesproken.

4.4 Collaboratieve Monsters

We hebben vertegenwoordigers van verschillende realiteiten ontmoet. Er zijn overeenkomsten en contrasten. Er is echter ook een stroming die terrein wint. Initiatieven zoals [Herenboeren](#), [Land van Ons](#), [Biodynamische Vereniging](#) en [Caring Farmers](#) laten een ander systeem zien dat de balans en relatie tussen mens en natuur herstelt. Het heeft overeenkomsten met Reins mentaliteit. In het veld vond ik ook iemand anders die dit vertegenwoordigt.

Bauke is afgestudeerd van de Biodynamische Landbouwschool en heeft nu een perceel om op te verbouwen. Hij en de grondeigenaren hebben gekeken naar de grond, de ligging, kortom, de potenties, en hebben vanuit daar een plan gemaakt. Met zo min mogelijk manipulatie verbouwen ze er bloemen, groente en fruit en kruiden. Bauke vindt 'natuur' een moeilijk woord. 'Landbouw is eigenlijk helemaal niet natuurlijk. Haha, "natuurlijk".' Het is een moeilijk te vangen term. Toch is landbouw voor Bauke het manipuleren van land en daarmee niet natuurlijk. Hij wil de ecologische processen in de tuin niet verstoren. Daarom is hij zelfs voorzichtig met ploegen. Met zijn partner heeft hij afgesproken dat ze het maar een keer zouden doen, omdat het een disruptieve daad is voor het bodemleven waardoor allerlei beestjes verbranden of stikken.

Over het grondwaterpeil-volgt-functie principe zegt Bauke dat het waterschap te veel geïnvesteerd is geweest in boeren. Hij zegt dat het niet in zijn eigen belang is zich daartegen uit te spreken, maar dat zou misschien kloppen als de boer een gehomogeniseerde groep is, wat niet het geval is. Zijn manier van boeren vereist geen (grond)wateronttrekkingen. Het is een vaak geziene fout dat sommige dingen in het belang van de boeren worden gedaan. 'Goed voor de landbouwindustrie' wordt vaak gebruikt om economisch gewin op korte termijn en efficiënte, volumineuze voedselproductie te beschrijven. Het betekent niet noodzakelijkerwijs dat het ook goed is voor de boer. Een gezond en vitaal watersysteem is in ieders belang. Water afvoeren hoort daarbij, maar niet als dat verandert in zo snel mogelijk draineren, de bodem uitdrogen en als de vegetatie het nodig heeft weer geven uit de grondwaterpuls. Bauke denkt dat het goed is om de oude strategie [snelle waterlozing] achterwege te laten. Vaker spraken gesprekspartners extensieve landbouw als wens uit. In plaats van het Wisselse Veen verder uitbreiden met wat je *intensieve natuurontwikkeling* zou kunnen noemen, wat nu het plan is van GLK en de Provincie, zien velen extensieve landbouw voor zich waar flora en fauna kunnen gedijen, waar boeren een plek hebben en waar bewoners en recreanten kunnen genieten van de natuur. Dit zou de belichaming kunnen zijn van de *ecological turn* van Wiering en Aarts (2006), of *spiritual ecology* van Pfister en De Jong (2022).

Dit type landbouw sluit aan bij de propositie van water- en bodemsturend. Het sluit ook aan bij non-moderne ideeën, met *mens-mens relaties* die organismen en omgeving synergetiseren. De zorg voor de leefomgeving draagt bij aan het voelen van meer verbondenheid. Bauke doet het uit ethische overwegingen. Het inleven in het bodemleven bij het ploegen, vertegenwoordigt de relationele

benadering (Plumwood 1991; Haraway 2015). Coeckelbergh (2017) voegt daar vervolgens aan toe dat het het gevoel van een thuis geeft, dat men actief maakt. Dit kan leiden tot nieuwe identiteiten en uiteindelijk nieuwe werkelijkheden. Aansluitend bij Van Den Born (2008) past het zowel bij de Partner als bij de Deelnemer. Het hangt ervan af of men geesten vindt in de omgeving. Dit perspectief stelt voor dat het aantal boeren in het waterscape toeneemt en dat de natuur zich uitbreidt. Ze zouden extensieve landbouw beoefenen en luisteren naar de meer-dan-menselijke elementen die bepaalde manieren van zijn sturen. Samen zouden ze werken in een symbiotisch evenwicht waarin het waterscape de assemblage is die alle vormen van leven verbindt. Bauke weet dat dit geen veelvoorkomende realiteit is, maar in zijn dagelijkse leven is het dat wel en zo bewijst hij dat het kan.

Conclusie

In dit hoofdstuk kwamen verbeelde waterscapic realiteiten aan bod. Eerst het 'Meester narratief' dat economische vooruitgang en efficiëntie waardeert en afstand doet van het *rommelige* verleden. Vervolgens het perspectief 'Fracties van Romantiek' of 'Romantiek met Fracties voorbij Antropocentrisme', wat negatief kijkt naar de mens als wezen en een nederige houding naar andere entiteiten voorstelt. In het derde deel vermengden verschillende perspectieven met elkaar, om te laten zien hoe die zich met elkaar verhouden. Tenslotte kwam een 'Voorbij-Moderniteitsperspectief' aan bod, dat het antropocentrisme achter zich probeert te laten. De meeste perspectieven zetten de mens op één, maar er zijn inwoners die benadrukken dat menselijke activiteit te dominant is voor een gezond waterscape. Toch blijven er sporen van antropocentrisme en kapitalisme zichtbaar waarin de omgeving als bruikbare bron wordt gezien. Over die tendensen lijkt men niet heen te kunnen komen. Ook is het belangrijk om te zien dat niemand in één perspectief in diens volledigheid past, maar juist dat er overal delen van elkaar te vinden zijn.

Vereenvoudigd kunnen we perspectieven opdelen als volgt, te beginnen met het perspectief dat het gebied voor zich ziet als recreatiegebied voor intensieve maar onderhoudsarme natuurontwikkeling (zoals Natura 2000) met een hoog waterpeil, waarbij een deel van de Verloren Beek wordt ontdiept. Dit zijn voorstanders van doorstroomveen en tegenstanders van kunstmest, bestrijdingsmiddelen en waterafvoer. Het discours is een gemoderniseerde-herziene romantiek die de mensheid uitsluit wegens wantrouwen jegens individuen die niet meer in de natuur weten te zijn, maar waar toch de technowetenschappelijke macht van de mensheid wordt gebruikt om de omgeving naar wens vorm te geven.

Een tweede perspectief is dat van het industriële landbouwgebied waarbij de landbouw over de natuur regeert. Dit kan verkocht worden als mens-natuurharmonie, echter, alleen een bepaald type natuur wordt toegelaten op specifieke locaties. De mens is hier in Meesterrol en net als in het recreatieve perspectief worden bepaalde soorten boven andere geprioriteerd. Natuur is dat niet

autonoom, maar een marionet. Productie-efficiënte bepaalt de vooruitgang en het waterpeil blijft laag, beken worden gemaaid voor een gestage waterafvoer. Gebieden worden niet afgegraven voor natuurontwikkeling, maar wordt verwilderd. Idealiter een verwilderd weiland dat in een jaar weer geprepareerd kan worden voor landbouw. Landbouw wordt hier ook als natuur gezien.

Een derde perspectief is het cultuurhistorische. Landbouw maakt ook deel uit van de cultuurgeschiedenis. De omgeving wordt zo gemanipuleerd dat de cultuurhistorische elementen blijven functioneren en het gebied moet terug naar hoe het was voor de intensivering (dus voor 1950). Vitens zou minder water onttrekken en water wordt gereserveerd voor beken. Natuur blijft zoals nu, mensheid wordt minder veeleisend. Het is de Romantiek.

Ten vierde het perspectief dat het gebied als comfortabel woongebied ziet. Een waterpeil onder het maaiveld, met wegen en andere voorzieningen. Natuur, rust en stilte blijven, zonder nieuwbouw en industrie(uitbreiding). Landbouwpraktijken mogen extensiever, maar boeren blijven aanwezig in het gebied aangezien zij er thuishoren. Beken moeten meanderen en bomen en andere bestaande natuurlijke herkenningspunten blijven.

Tenslotte het perspectief 'water-en-bodemsturend' of 'functie-volgt-peil', dat niet praktiseert wat het predikt. Het gaat uit van de dichotomie dat mensen niet kunnen leven in een gebied dat 'is teruggegeven'. Ook al is het concept van 'bezitten' door mensen bedacht. In werkelijkheid is het waterscape een ambigue verzameling van natuurlijke elementen, gedomesticeerde en aangeplante soorten, evenals prehistorische maar actieve overblijfselen en variërende mensen. Water als flexibele verbinding is nodig voor al het leven en daarmee gemeenschappelijk. Er is het voorbij-antropocentrische perspectief dat wel de gepredikte 'water-en-bodem-sturend' in praktijk brengt. Hier kijkt de boer naar de kwaliteiten van de bodem en op basis daarvan worden gewassen gekozen. Er is een biodynamische manier van samenleven met de natuur, zonder uitbuiting/uitputting. Dit perspectief is doordrongen van de natuurlijke afhankelijkheid. Het vereist begrip en toewijding van inwoners. Het is te danken aan wetenschap en technologie dat men tot dit discours komt, aangezien de wetenschap de klimaatverandering en het verlies aan biodiversiteit in de gaten houdt en de technologie beperkt blijft in het oplossen van deze problemen.

De gepresenteerde perspectieven komen voort uit door mensen gedefinieerde doelen en tonen een antropocentrische focus. Ze hebben betrekking op rollen als Meester en Steward, vaak met het idee van teruggeven aan de natuur. Hoewel er overeenstemming bestaat over het behoud van het gebied, verschillen de meningen over wat schade is, zoals bodemvervuiling of het veranderen van de waterafvoer. De belangrijkste vraag is welke activiteiten aanvaardbaar zijn in het natuurgebied.

Deze perspectieven vereenvoudigen ingewikkelde uitgangspunten. Net als een caleidoscoop werken ze op elkaar in en overlappen ze elkaar. Vereenvoudigde standpunten vertegenwoordigen verschillende soorten denkwijzen, terwijl verbeelde werkelijkheden genuanceerd blijven, waardoor er

ruimte is voor inconsistentie en twijfel. Bewoners zijn het over het algemeen eens over het naast elkaar bestaan van boeren en natuur, waardoor de kloof tussen mens en natuur in twijfel wordt getrokken. Boeren zijn het eens met lokale doelen, maar staan tegenover institutionele doelen. De relatie mens-natuur is complex, met verschillende meningen over het uiterlijk van de natuur. Ondanks verschillen is het mogelijk om kloven in de ideale realiteit te overbruggen.

5. Conclusie

In het Antropoceen beïnvloeden meerdere crises het waterscape als gevolg van klimaatverandering en menselijke activiteiten, wat leidt tot uitdroging van het stroomgebied met gevolgen voor menselijke en meer-dan-menselijke inwoners. Deze waterscape etnografie onderzoekt verschillende perspectieven op interacties in het waterlandschap en richt zich op percepties en waarnemingen van inwoners.

De constante interactie tussen water en omgeving geeft vorm aan de materiële omgeving. Het waterscape omvat inwoners, activiteiten, praktijken en het gedrag van water en de omgeving zelf. Het beantwoordt de vraag hoe de verschillende realiteiten van inwoners, beïnvloed door verschillende discourses over de natuur, hun perspectieven op een duurzaam ontwerp van het waterscape vormgeven. Deze perspectieven zijn complex en genuanceerd en vertegenwoordigen verschillende manieren van denken. Dat leidt tot een acceptatie van vaagheid en uitzonderingen, het toestaan van autonomie met respect voor elkaar. De categorieën staan open voor vragen en herziening, net zoals dat overtuigingen opnieuw geëvalueerd kunnen worden. Dit is cruciaal voor het opstellen van beleid dat duurzame inclusiviteit in de beoogde toekomst garandeert. Door de jaren heen hebben inwoners het waterscape gevormd middels activiteiten als landbouw en waterbeheer. Deze ervaringen dragen bij aan hun begrip van het gebied. De Verloren Beek, aanvankelijk beschouwd als doelloos, is een beschermd habitat geworden. Er bestaan verschillende perspectieven op de essentie en het doel van het gebied en ze vormen verbeelde werkelijkheden die uniek zijn voor elk individu. De verschillende standpunten van de bewoners dragen bij aan een pluriverse, maar er ontstaat wrijving als realiteiten niet gedeeld/gewaardeerd worden. Sommigen ervaren pijn door het onvervulde potentieel van hun omgeving, achtervolgd door de geesten van ongerealiseerde werkelijkheden veroorzaakt door destructieve praktijken. De af- of aanwezigheid van water en diens interacties laten ook sporen na, die vooruitgang of verlies weerspiegelen, afhankelijk van het perspectief.

§5.1 Verschillende filosofische concepten zijn gekoppeld aan deze perspectieven, met de nadruk op ecologische spiritualiteit, participatie en een relationele benadering. De interacties van inwoners met het waterscape zijn actief/continu en dragen bij aan hun gevoel van plaats en identiteit. De verbeelde realiteit van inwoners is complex en onderling verbonden, en weerspiegelt verschillende levensbeschouwingen. Deze perspectieven overlappen en botsen, wat spanning en ambiguïteit

veroorzaakt. De ‘Meester’ benadrukt het human-exceptionalism, terwijl andere perspectieven zoals ‘romantiek met fracties voorbij antropocentrisme’ en een ‘voorbij-moderniteitsperspectief’ het discours compliceren. Ondanks deze complexiteit ontstaat er een symbiotisch waterscape waarin verschillende perspectieven en praktijken naast elkaar bestaan en elkaar wederkerig in leven houden.

§5.2 Perspectieven worden onderverdeeld in persoonlijke posities, ervaringen en verwachtingen geprojecteerd op het waterscape. Hoewel het niet expliciet wordt gezegd, wordt recreatieve waarde geïmpliceerd door bewoners en worden fracties van dit begrip overgenomen uit verschillende bronnen. Divergerende realiteiten komen voort uit persoonlijke angsten, confrontaties, liefdes en antipathieën, vaak inconsistent. De realiteiten verschillen in het waarderen van agency, de zorg voor meer dan menselijke aspecten en het prioriteren van landbouw, natuur, water en cultuur/geschiedenis in de vallei.

Sommige inwoners ervaren hun eigen agency, terwijl andere inwoners juist andermans agency observeren. Destructieve capaciteiten, al dan niet door de mens veroorzaakt, laten spookachtige sporen van afwezigheid achter in de vallei. Deze latente sporen roepen unheimische gevoelens op. Door symbiotische relaties kan één verandering een kettingreactie van verdere veranderingen teweegbrengen. Verdwijnende boeren, beekjes en diersoorten weerspiegelen dit en voeden het wantrouwen in overheidsbeslissingen die inwoners uitsluiten. Perspectieven op de zorg voor het milieu en meer-dan-menselijke entiteiten variëren ook en omvatten zowel soortspecifieke zorgen als een bredere systemische benadering.

Verschillende aspiraties voor het doel van de vallei variëren van economische vooruitgang tot het behoud van cultuurhistorie, natuurontwikkeling en extensieve landbouw. Sommige bewoners voelen zich buitengesloten van de besluitvorming, wat hun betrokkenheid bij de omgeving waarmee ze zich identificeren beïnvloedt. Door de noodzaak van een bottom-up benadering te erkennen, ontstaan tegelijkertijd zorgzame praktijken en houdingen. Kleinschalige voedselproductie belichaamt verzorgende praktijken, die zich onderscheiden van grotere landbouwbedrijven.

Realiteiten zijn complex en met elkaar verweven en vormen een symbiotisch waterlandschap waarin meerdere perspectieven naast elkaar bestaan. Het overstijgen van de moderniteit, naar een partnerschap met de natuur, biedt een herstel van het ecologisch evenwicht. Het is echter een uitdaging om verkapte vormen van romantiek of nationalisme te vermijden. Een kritische evaluatie van prioriteiten is cruciaal, aangezien menselijke waarden in de loop van de tijd veranderen. Een evenwicht tussen natuur en landbouw, met co-productief denken, kan het milieu in stand houden en tegelijkertijd overconsumptie vermijden.

§5.3 Er zijn aanbevelingen voor beleidsmakers en toekomstig onderzoek gebaseerd op deze waterscape etnografie. Het holistische ontwerp van deze studie stelde me in staat om verschillende domeinen te verkennen, een sterk punt van kwalitatief onderzoek. Het kan echter ook diepgaande verkenningen van specifieke aspecten beperken vanwege ruimtegebrek. Toekomstige studies zouden dieper kunnen ingaan op specifieke onderwerpen, zoals natuurlijke ontwikkeling/behoud van het Wisselse Veen, historische transformaties in/van het waterscape, zintuiglijke etnografie van water-mens relaties, en vergelijkende studies van alternatieve versus gevestigde landbouw.

De insider-versus-outsider-discussie gaat over wie betere informatie krijgt. Een insider heeft baat bij vertrouwdsheid, terwijl een buitenstaander geen vooroordelen heeft. Multidisciplinair onderzoek in samenwerking kan perspectieven verruimen die verder gaan dan het antropocentrisme. Deze ideeën illustreren de rijkdom van het onderzoeksgebied. Samenwerking met antropologen/sociale wetenschappers zou een hydrosociale benadering van waterbeheer kunnen versterken, waarbij de nadruk ligt op menselijke ervaringen en wat anders mogelijk over het hoofd wordt gezien.

Deze thesis zocht naar inclusief waterbeheer via ervaringen van inwoners. Beleidsmakers zouden in gesprek moeten gaan met inwoners om hun verhalen en ervaringen te begrijpen, door een bottom-up benadering toe te passen. Dit zorgt ervoor dat alle inwoners, menselijk en meer-dan-menselijk, worden overwogen en meegenomen in het beleid. Een multidisciplinaire, bottom-up benadering erkent de complexiteit van het waterscape en staat de autonome inwoner toe. Het bevordert evenwicht, vermijdt antropocentrisme en voorkomt dat onderdelen van het waterscape latent worden als een geest.

Literatuurlijst

- Adams, W. 2015. "Conducting Semi-Structured Interviews." In *Handbook of Practical Program Evaluation*, by J. Wholey and H. K. Newcomer, 592-505. Jossey-Bass.
- Anderson, B. 1983. In *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread Nationalism*. . London/New York: Verso.
- Appadurai, A. 1990. "Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy." In *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*, by A. Appadurai, 27-47. Minneapolis : University of Minnesota Press.
- Bakker, K.J. 2000. "Privatizing water, producing scarcity: the Yorkshire drought of 1995." *Economic Geography* 76: 4-25.
- Basso, K. H. . 1996. In *Wisdom Sits in Places. Landscape and Language among the Western Apache*, by K. H. Basso. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Beuving, J., and G. De Vries. 2014. "Not Getting Lost in Society: On Qualitative Analysis." In *Doing Qualitative Research: The Craft of Naturalistic Inquiry*, by J. Beuving and G. De Vries, 157-172. Amsterdam: Amsterdam University Press .
- Blackbourn, D. 2006. "The Conquest of Nature: Water, Landscape, and the Making of Modern Germany." New York: Norton.
- Blaser, M. 2019. "On the Properly Political (disposition for the) Anthropocene." *Anthropological Theory* 74-94.
- Blaser, M., and M. De La Cadena. 2018. "Pluriverse: Proposals for a World of Many Worlds." In *A World of Many Worlds*, by M. Blaser and M. De La Cadena, 1-22. Durham: Duke University Press.
- Buckingham, S. 2004. "Ecofeminism in the Twenty-First Century." *Geographical Journal* 146-154.
- Budds, J., and J. Linton. 2014. "The Hydrosocial Cycle: Defining and Mobilizing a Relational-Dialectical Approach to Water." *Geoforum* 57: 170-180.
- Callicott, J. B. 2002. "The Pragmatic Power and Promise of Theoretical Environmental Ethics: Forging a New Discourse." *Environmental Values* 11 3-25.
- Coeckelbergh, M. 2017. "9. Beyond 'Nature': Towards More Engaged and Care-full Ways of Relating to the Environment." In *Routledge Handbook of Environmental Anthropolgy*, by H. Kopnina and E. Shoreman-Ouimet. London: Routledge.
- Cook, F. 1977. In *Hua-Yenn Buddhism: The jewel net of Indra*, 118-119. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Cope, M. 2009. "Transcripts (Coding and Analysis) ." *International Encyclopedia of Human Geography* 350-354.

- Corbin, J. M., and A. L. Strauss. 2008. In *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Los Angeles: Sage Publications.
- Dauids, T. 2022. "Advanced Research Methods SOW-ADSM020-2022-Per2-V." *Discourse and Text Analysis*. Nijmegen: Radboud University, December 9.
- De La Cadena, M. 2015. In *Earth Beings: Ecologies of Practice Across Andean Worlds*. Durham and London: Duke University Press.
- Driesen, H., and Q. Jansen. 2013. "The Hard Work of Small Talk in Ethnographic Fieldwork." *Journal of Anthropological Research* (69) 249-263.
- Emmel, N. 2014. In *Sampling and Choosing Cases in Qualitative Research: A Realist Approach*. London: Sage.
- Forsyth, T. 2003. In *Critical Political Ecology: The Politics of Environmental Science*, by T. Forsyth. London and New York: Routledge.
- Foucault, M. 1972. In *The Archeology of Knowledge.*, by Translated by A.M. Sheridan Smit. Vintage Books.
- Frambach, J. M., C. P. Van Der Vleuten, en S. J. Durning. 2013. „AM last page: Quality Criteria in Qualitative and Quantitative Research.” *Academic Medicine*, 88(4).
- Gilligan, C. 1987. "Moral orientation and moral development." In *Women and moral theory*, by E. Kittay and D. Meyers, 19-33. Totowa: N.J. Rowman and Hallanheld.
- Haraway, D. 2015. "Anthropocene, Capitalocene, Plantationocene, Chthulucene: Making kin." *Environmental Humanities* 6 159-165.
- Haraway, D., N. Ishikawa, S. F. Gilbert, K. Olwig, L. Tsing, and N. Bubandt. 2016. "Anthropologists Are Talking - About the Anthropocene." *Ethnos* 81 535-564.
- Hastrup, K., and F. Hastrup. 2016. In *Waterworlds: Anthropology in Fluid Environments*.
- Hickel, J., and G. Kallis. 2019. "Is Green Growth Possible? ." *New Political Economy* 25:4 469-486.
- Hirsch, E., and M. O'Hanlon. 1995. "The Anthropology of Landscape: Perspectives on Place and Space." *Oxford Studies in Social and Cultural Anthropology* (Clarendon Press) 1-12.
- Ingold, T. 2000. In *The Perception of the Environment: Essay in livelihood, dwelling and skill*. London: Routledge.
- Jansen, J., and P.G. Kroeger. 2023. 332 - *De lange, kleurrijke traditie van 'Boerenpartijen'*. Podcast Betrouwbare Bronnen, Maart 7.
- Jansma, E., R. J. Van Lanen, en H. J. Pierik. 2017. „Travelling Through a River Delta: A Landscape Archaeological Reconstruction of River Development and Long-Distance Connections in the Netherlands During the First Millennium AD.” *Medieval Settlement Research* 32 35-39.
- Johnson, J. M., and T. Rowlands. 2012. "The Interpersonal Dynamics of In-Depth Interviewing." In *Interview Research. The Complexity of the Craft (2nd ed.)*, by J. F. Gubrium, J. A. Holstein, A. B.

- Marvasti and K. McKinney, 99-102. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: Sage.
- Kaika, M. 2003. "Constructing Scarcity and Sensationalizing Water Politics: 170 days that shook Athens." *Antipode* (35): 919-954.
- Kaplan, S., and R. Kaplan. 1977. In *Humanscapes: Environments for People*. Ann Arbor: MI: Ulrich's Books.
- Kauffman, K. S. 1994. "The Insider/Outsider Dilemma: Field Experience of a White Researcher 'Getting in' a Poor Black Community." *Nursing Research* 43 179-183.
- Kellert, R.S., M.E. Soulé, and G. Lease. 1995. *Reinventing Nature? Responses to postmodern deconstruction*. Vol. Volume I. Thinking the Natural , in *Nature, critical concepts in the social sciences*, by I. Daving, R. Wilkie and J. Bone. New York: Routledge.
- Kirksey, S. E., and S. Helmreich. 2010. "The Emerge of Multispecies Ethnography." *Cultural anthropology* 25 545-576.
- Lagones, M. 2010. "Towards a Decolonial Feminism." *Hypatia* 25 742-759.
- Latour, B. 1993. In *We Have Never Been Modern*. New York: Harvester Wheatsheaf .
- Linton, J., and J. Budds. 2014. "The Hydrosocial Cycle: Defining and Mobilizing a Relational Dialectical Approach to Water." *Geoforum* (57): 170-180.
- Mauss, M. 1990. In *The Gift: The From and Reason for Exchange in Archaic Societies*. London: Routledge.
- Meuser, M., and U. Nagel. 2009. "The Expert Interview and Changes in Knowledge Production." In *Interviewing Expert*, by A. Bogner, B. Littig and W. Menz, 17-42. London: Palgrave Macmillan.
- Mickey, S. 2020. "Spiritual Ecology: On the Way to Ecological Existentialism ." *Religions* 11: 580.
- Morton, T. 2007. In *Ecology without Nature*. Cambridge: MW: Harvard University Press.
- Orlove, B., and S. C. Caton. 2010. "Water Sustainability: Anthropological Approaches and Prospects." *The Annual Review of Anthropology* 401-415.
- Patton, M. Q. 2002. In *Qualitative Research & Evaluation Methods (3rd ed.)*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Incorporated.
- Pfister, S., and E. B.P. De Jong. 2022. "Entangled with Mother Nature through Anthropogenic and Natural Disasters." *Religions* 1-23.
- Pérez, P. 2010. "Climategate: the Human Factor: Gelovers, ontkenners en sceptici." *Tijdschrift Milieu* 4 30-31.
- Plumwood, V. 1991. "Nature, Self, and Gender: Feminism, Environmental Philosophy, and the Critique of Rationalism." *Hypatia* 6 3-27.

- Richter, Simon. 2021. "Chapter 11. The Translation of Polder. Water Management in The Netherlands and Indonesia." In *The Oxford Handbook of Translation and Social Practices*, by Meng Ji and Sara Lavirose, 223-231. New York: Oxford University Press.
- Rolston, H. 1981. "Values in Nature." *Environmental Ethics* (3) 113-128.
- Seager, J. 2003. "Pepperoni or broccoli? On the cutting wedge of feminis environmentalism." *Gender, Place, Culture* 10.
- Solway, J. S. 1994. "Drought as a 'Revelatory Crisis': An Exploration of Shifting Entitlements and Hierarchies in the Kalahari, Botswana." *Development and Change* 25 471-495.
- Spek, T., F. Verhagen, F. Witte, B. Voortman, E.J. Moors, E.P. Querner, and G.A.P.H. Van Den Eertwegh. 2014. "Expertdialog de Veluwe. Begrijpen we het watersysteem?" *Stromingen: vakblad voor hydrologen*. 20. (3.): 5-19.
- Spradley, P. J. 2016. "Step four: Making Descriptive Observations ." In *Participant observation*. Wavelend Press.
- Stone, A. 2005. "Introduction: Nature, environmental ethics, and Continental philosophy." *Environmental Values* 14 285-294.
- Strang, V. 2005. "Common Senses: Water, Sensory Experience and Generation of Meaning." *Journal of Material Culture* 92-120.
- Swyngedouw, E. 2015. "Deopoliticized Environments and the Promises of the Anthropocene." In *The International Handbook of Political Ecology*, by R. Bryant, 131--145. Cheltenham: Edgar Elgar Publishing.
- Tashakkori, A., en C. Teddlie. 2008. In *Foundations of Mixed Methods Research: Integrating Quantitative and Qualitative Techniques in the Social and Behavioral Sciences*. London: Sage.
- Taylor, P. W. 1981. "The Ethics of Respect for Nature." *Environmental Ethics*: 3 197-218.
- Tsing, A. 2013. "More-than-human Sociality: A call for Critical Description." In *Anthropology and nature*, by K. Hastrup, 27-42. London: Routledge.
- Tsing, A., H. Swanson, E. Gan, and N. Bubandt. 2017. In *Arts of Living on a Damaged Planet - Ghosts of the Anthropocene*. Minneapolis London: University of Minnesota Press.
- Van Berkel, G., and K. Samplonius. 1989. In *Het Plaatsnamenboek: De Herkomst en Betekenis van Nederlandse Plaatsnamen*. Houten: Van Holkema en Warendor .
- Van Den Born, R. J. 2008. "Rethinking Nature: Public Visions in the Netherlands." *Environmental Values* 83-109.
- Van Dijk, T. A. 2006. "Discourse, Context, and Cognition." *Discourse Studies*, 8(1) 159-177.
- White, L. 1967. "The Historic Roots of Our Ecologic Crisis." *Science* 183 1203-1207.
- Wiering, M.A., and B.J.M. Aarts. 2006. "Discursive shifts in Dutch river management: 'deep' institutional change or adaptation strategy?" *Hydrobiologia* (Springer) (565): 327-338.

- Willow, A. J. 2016. "Troubling Water: Shale Energy and Waterscape Transformation in a North American Extraction Zone." *Anthropologica* 166-178.
- Wodak, R. 2002. "Aspects of Critical Discourse Analysis." *Zeitschrift für Angewandte Linguistik* 36.10 5-31.
- Zweers, W. 1995. In *Participeren aan de natuur. Ontwerp voor een ecologisering*

i. Theoretisch kader

In dit deel komen centrale concepten aan bod. Te beginnen met water als sociaal en zo ook een omgeving als zodanig. Vervolgens een deel over mens-natuur relaties. Daarna een sectie over caleidoscopische perspectieven, en tenslotte over divergerende verbeelde waterscape/worlds.

i.i Van Water naar Waterlichaam tot Waterscape

Hoewel water alomtegenwoordig is, heeft water het vermogen onopgemerkt aan mensen voorbij te gaan. Water wordt ook verschillend gewaardeerd. Water is materiaal en is daarin verbindend. Westerse discourses gaan uit van water als beheersbaar en stuurbaar. Via hydrologische cycli wordt gedrag voorspeld en gemodelleerd. Droogte wordt vaak als natuurlijk fenomeen geframed, terwijl het gedeeltelijk komt door beleid/management/menselijke aanwezigheid. De hydrosociale cirkel bevrijdt water van het hydrotechnische, en benadrukt verbanden tussen allerlei aanwezigen in het waterscape. Water als compleet sociaal feit wordt breed gedeeld, omdat water via verbindingen het louter biologische overstijgt. Mensen zoeken de nabijheid van water vanwege praktische en economische overwegingen, maar ook vanwege de aangenaamheid van de waarneming. Er is dus zowel een cognitief als een sensorisch argument te maken. Daarnaast is er een politiek machtsargument rondom de socialiteit van water, aangezien water noodzakelijk is voor leven en degene die over het beheer gaat kan daarmee ook over leven en dood beslissen. Zo zijn ook landschappen onderhevig aan waar/hoe water wordt toegestaan/verdeeld. Terwijl waterlichamen hun weg banen door het landschap sturen inwoners hen bij. Een waterlichaam kan dat accepteren, of negeren.

Water, inwoners en een landschap hebben zo onderlinge invloed. De mens en omgeving zijn onderdeel van deze wisselwerking. Wanneer deze zijn gelinkt aan een zekere ruimte (space), blijkt er identiteit schuil te gaan in een omgeving die wordt gepraktiseerd in plaatsgebonden gebruiken/rituelen en vocabulaire (place-world). We komen uit bij een waterscape, waar alle inwoners nodig zijn voor de volledigheid. Deze symbiotische collectie heeft diens onderdelen nodig voor het voortbestaan. Het assemblage kan worden gevangen in het concept *monster*. Soms, wanneer bepaalde essentiële elementen uit het waterscape verdwijnen, laten die sporen achter op verschillende manieren. Zo blijft het gemis in de actieve herinnering, en spoken ze rond als plagende geesten, wat wordt gevangen in het concept *ghosts*. Een verstoord equilibrium leidt tot een verstoorde ervaring. Wanneer men focust op het technische met de omgeving als passief decor, worden deze capaciteiten over het hoofd gezien. Het waterscape is een assemblage van heterogene actoren, en wanneer de balans wordt verstoord door voortijdige doden en verdwijnende soorten, leidt dat tot achtervolgende spookbeelden.

i.ii Mens-natuur discourses

Hoe mensen hun (natuurlijke) omgeving begrijpen kunnen we benaderen via natuur- en cultuurconcepties. Discourses vormen en reguleren gedachten, uitingen en gedragingen via kennis,

macht/kracht en praktijken. Het vestigt regels en grenzen en wijst bepaalde taal aan als gepast. Zo bepaalt het discourse sociale feiten, identiteiten en machthebbers. Een natuurconcept is ook onderhevig aan discoursen. Van Dale definieert natuur als iets dat niet door mensen is gemaakt, zoals flora, fauna en bergen. Een andere definitie is dat het iemands/iets originele aard is. Het wordt lastiger wanneer het geplante flora of gedomesticeerde fauna of zelfs *geterraformde* bergen betreft. 'Natuur' is compleet subjectief, maar eenmaal bepaald, dicteert het wat al dan niet geaccepteerd/getolereerd wordt. Vandaar dat het concept uitgedaagd kan worden. Natuurontwikkeling en -bescherming zijn uitingen van natuurconcepties. Wie of wat ertoe doet/bescherming verdient/verschafft, is eraan onderhevig. De geschiedenis leert ons dat we daar alert op moeten zijn en blijven, omdat soms aangenomen natuurconcepties beschadigende gedragingen legitimeren. Het herzien kan een koers richting een adequatere mens-natuurrelatie inzetten. Nu volgen enkele stromingen.

In de Klassieke Oudheid of het Grieks-Romeinse discourse reduceerde men de natuurlijke wereld tot een fysiek feit, onderhevig aan de kwantitatieve beschrijvingen en wiskundige wetten. Wetenschap breidde de kennis over de natuur uit, wat de mens de mogelijkheid gaf erover te heersen en voedde *human-exceptionalism*, wat de mens verheft boven al het andere ter wereld. Na de Verlichting reproduceerde ook de Moderniteit dit uitgangspunt. Een objectief-technowetenschappelijk discourse dat ook de natuur beheerst en bestuurt ten behoeve van het verbeteren van menselijke levens. Natuur/water is een collectie aan bronnen zonder intrinsieke waarde. De waarde wordt extrinsiek door mensen toegekend met vaak economische/kapitalistische doeleinden. De mens als 'Meester' kwam op. Het Romeinse rijk werd Christelijk en langzaamaan diende het Joods-Christelijke tijdperk aan. Mens-natuurrelaties werden nog meer antropocentristisch. Wat de mens aan zichzelf bewondert, wordt van natuurlijke fenomenen of meer-dan-menselijken afgenomen, denk aan heiligdom, rationaliteit, persoonlijkheid, wat nonchalance naar niet-mensen legitimeert.

Op de Moderniteit reageerde de Romantiek. Men koesterde liefde voor de natuur en machines en maakbaarheid werden als verkeerd bestempeld. De mens wordt gehomogeniseerd als slecht en men wilde terug naar een harmonieuze staat van natuur en authenticiteit. De menselijk(e) behoeften en begrip van harmonie vestigen wederom de status-quo. Grieks-Romeins, Joods-Christelijk, Moderniteitdenken en de Romantiek vertrekken vanuit een mens-natuurdichotomie en zijn zo stuk voor stuk antropocentrisch.

Modernisme wordt bekritiseerd door (postmoderne) opposanten. Sommigen doen dat op basis van inachtneming van morele concepten. Anders is er nog het rationele argument dat de gevolgen van antropocentrisme leiden tot menselijke extinctie of hoe antropocentrisme alleen een bepaald type mens dient. Het doel van technologie/wetenschap was mensenlevens verbeteren. Wanneer dat doel niet langer wordt bediend, is stoppen logischerwijs de oplossing. Een complete scepsis tegen technowetenschap gaat niet op, aangezien zowel meer-dan-menselijk - als menselijk leven erbij gebaat

zijn. Geleerden stellen voor te leren van non-moderne of non-antropocentrische samenlevingen te leren die ingaan tegen antropocentrische narratieven en het meer-dan-menselijke overwegen. Daarin zou een relationele benadering helpen waarin gemeenschap en collectivisme wordt erkend tussen meer-dan-mensen en mensen. Die verbinding aangaan kan door dat letterlijk materieel of fysiek te doen, door zorg te dragen voor de fysieke omgeving. Het benadrukt ieders existentiële connectie met diens omgeving. Iemand's agency om diens thuis te vormen; het proces van *home-making*.

Er zijn verschillende rollen die mensen vertolken in/met de natuur. De 'Meester' impliceert een superieure positie voor de mens die de natuur controleert en beheerst. Morele overwegingen doen er niet toe en een diep begrip van natuurlijke kwetsbaarheid is absent. In plaats daarvan, vertrouwt de Meester op economische groei en technologische vooruitgang om aanstaande problemen aan te gaan. Ten tweede de 'Steward', die ook boven de natuur staat. In plaats van controle uitoefenen, voelt de Steward zich verantwoordelijk om respectvol met natuur om te gaan. De natuur is geen eigendom van de mens, maar is aan de mens toevertrouwd waar 'goed' voor gezorgd wordt. De mens moet zich tegenover God of toekomstige generaties verantwoorden. Ten derde, ziet de 'Partner' mens en natuur als gelijken. De Partner wil niet heersen over de natuur, maar ziet een harmonieuze symbiotische samenwerking tussen mens en natuur. Tenslotte de 'Participant', die zich onderdeel van de natuur voelt, niet alleen biologisch maar ook spiritueel. Hoewel mensen een fractie van de natuur zijn, neemt de mens wel actief deel. De band tussen *de Zelf* en natuur is belangrijk en onderhoudt zichzelf.

i.iii Caleidoscopisch Perspectief

Oxford Dictionary definieert 'perspectief' als een 'particular attitude towards something; a way of thinking [...]'⁵. De perspectieven van inwoners onderhandelen met bovengenoemde discoursen. Perspectieven passen narratieven toe om onbepaalde situaties te interpreteren, terwijl ze intermediairen met verschillende fenomenen. Zoals water, zijn deze perspectieven verbonden en relationeel. Ze reproduceren, reconstrueren en reageren wederkerig. Zodoende heeft ieder geïsoleerd deeltje agency. Deze perspectieven gecombineerd zijn te visualiseren in een caleidoscoop, om de partiële verbindingen en verwickelingen van de menselijke natuur te herzien.

Een draaiende caleidoscoop kan menselijke verstoringen vertegenwoordigen. Tijdens omgevingstransformaties – zeker desastreuze – komen sociale structuren, hiërarchieën en machtspellen aan het licht. Momentum treedt op wanneer mensen reflecteren op hun waarde-ramwerken, houdingen en gedragingen. Een 'verbeterde' omgevingsfilosofie ontwikkelen helpt om hegemonische discoursen te verwerpen. Soms, als inwoners onderdeel zijn van een constant veranderende omgeving, wijzen inwoners de structuren en systemen die hun omgeving exploiteren (ofwel de mensheid) aan als dader. De manier waarop men zich dan verbonden voelt met de natuurlijke

⁵ Zoals op de [website](#) staat, geraadpleegd op 15 juni 2023.

omgeving heet 'spirituele ecologie', wat overeenkomt met de Participant. Spirituele ecologie kan ontstaan tijdens interacties en waarderende wederkerige zorgactiviteiten. Dat wil zeggen dat *zorgen* voor de leefomgeving voortkomt uit gevoelde verantwoordelijkheid, verbinding en hechting aan een plek ['place']. Dit zijn place-making en/of home-making praktijken.

i.iv Divergerende Verbeelde/Imagined Waterscapes/Worlds

Mens-natuur perspectieven, narratieven en verbindingen zijn tijdelijk en plaatselijk gesitueerd, en wederkerig onderhevig aan elkaar. Het waterscape is een samenstelling. In het waterscape, hebben water(vormen) en inwoners agency. Uit inwoners hun ervaringen en betrokkenheid met het gebied blijken place-building processen. Bewustzijn van het veranderende waterscape leidt tot verbonden gevoelens, die rentmeesterschap ['stewardship activities'] stimuleren. Zorgen voor de natuur is niet louter rationeel en cognitief, aangezien lichamelijke ervaringen de relatie tussen inwoners en omgeving (her)vormen. De *place-world* refereert aan hoe mensen zich hun omgeving voorstellen. Plekken overstijgen de fysieke locaties als complex onderling verbonden netwerken van betekenis, onderhevig aan menselijke percepties/ervaringen en zijn gevormd via menselijke praktijken, verhalen en herinneringen. Zo worden ook identiteiten gevormd. De *place-world* brengt het verleden naar het heden. Om te begrijpen hoe inwoners de verwikkeling met hun omgeving ontplooien zijn zowel ecosystemen als socio-economische systemen van belang. Inwoners zijn vatbaar voor de omgevingsverandering door anthropocenische crises en continue hervorming van het waterscape voor economische groei. Dit kan verschillend uitvallen.

Een mogelijke uitkomst is wat soms wordt gevangen in *ghosts* [spoken/geesten]. Wanneer iets/iemand voor diens tijd verdwijnt, laat dat sporen na. Sommige inwoners merken het op via unheimische gevoelens. Door te luisteren/oog te hebben voor het meer-dan-menselijke, kan men antropocentrische gebeurtenissen begrijpen. De symbiose tussen more-than-human (inclusief mens) en het waterscape, de verstrengeling tussen lichamen, zijn 'monsters'.

De *place-world* is de locatie die iemand associeert met nostalgie, melancholie, en/of thuis en raakt aan het emotionele. Een plek verandert in iets met een essentie, een nut en een koers. Waterscapes zijn de skeletten die de verschillende historisch gesitueerde verbeelde werelden van mensen/groepen wijd verspreid van een frame voorzien. Hedendaagse maatschappijen worden gekarakteriseerd door een nieuwe rol voor de verbeeldingen in het sociale leven⁶. De verbinding tussen het waterscape en de inwoners maakt dat iedere inwoner zich bepaalde sociale praktijken/structuren inbeeldt. Daarnaast onderhandelt deze verbinding tussen de verschillende typen agency en wereldwijd gedefinieerde velden van potentiëlen. Deze *imagined realities* of *imagined futures* zijn niet louter fantasieën, maar

⁶ EN: Contemporary societies are 'characterized by a new role for the imagination in social life [...] the idea of the imaginary [...] as a constructed landscape of collective aspirations.' (Appadurai 1990, 31)

de *imagination* zelf staat centraal in alle vormen van agency en is daarmee zelf een sociale actor of een sociaal feit en verwordt zo tot een sleutelement op wereldschaal. Dit moet genoteerd, omdat de verbeelding inwoners overtuigt van de enige geaccepteerde versie van de realiteit, die kan leiden tot een wederzijds onbegrip of conflict. Inwoners vangen dit zelf niet, omdat ze verleid zijn te geloven in enkel hun eigen realiteit. Wanneer het heden niet voleet aan de verwachting, kan dit ook een ghost zijn. Antropogene landschappen zijn uncanny toekomst. We zijn bereid om dingen in puin te veranderen, atmosferen te vernietigen, mede *mortal critters* te verraden in ruil voor droomwerelden van vooruitgang, of, verbeelde vooruitgang. Spokende verledens omschrijven een staat waarin inwoners (on)bewust opmerken wat er absent is geraakt. Een aanwezigheid uit het verleden die vaak alleen indirect gevoeld kan worden, en waarvoor we onze waarnemingen moeten uitbreiden buiten onze comfortzones. Het is een uncanny kwaliteit die zich verplaatst via water en bodem, zich nestelt in planten en dieren, we kunnen het niet zien zelfs al leren we de sporen te traceren. Het onderbreekt en het blijft onbepaald. Dat zijn de kwaliteiten van een ghost. Dat betekent dat in de naam der economie, efficiëntie en progressie, de mens bereid is tot een hoop offers, ongeacht de (niet-economische) waarde. Deze gedragingen vormen de mens existentieel en bepalen zodoende de koers. Op een bepaald punt zullen de geofferden/offers niet meer herinnerd worden, terwijl de uncanniness blijft. Een verstoord equilibrium heeft nog altijd agency, zelfs al is het ontastbaar. Een waterscapic fractie verwijderen wordt zo onmogelijk, aangezien het het tastbare overstijgt als deels een ghost en deels monster, zodoende een groeiende ambiguïteit.

Het ontstaan van Divergerende Werkelijkheden

Het waterscape en haar inwoners zijn in constante cocreatie. Sommige discoursen onttrekken water van het sociale. Dit toont aan dat discoursen ingebed zijn in dichotomieën. De hydrosociale cirkel en de ontological turn beargumenteren dat zulk onderscheid niet te rechtvaardigen valt. Menselijke 'beschavingen' vestigen zich vaak nabij een waterlichaam; vanwege praktische overwegingen en het plezier dat de nabijheid van water oproept. Echter, in de nasleep van het Joods-Christelijke en het Grieks-Romeinse gedachtegoed, vestigde het Moderniteits-epoch een hardnekkige mens-natuur dichotomie. Mensen verbinden zich verschillend ten opzichte van de natuur. In het caleidoscopisch perspectief hebben alle fragmenten van een perspectief agency. Eén verandering beïnvloedt de stroom. Inwoners nemen hun verleden mee. Het verleden dat zij geleerd kregen, zowel expliciet als impliciet. Ontologie, epistemologie en iemands ervaringen creëren zo een aangeleerde verhaallijn over het woongebied. Maar aangezien ieder andere input krijgt over het verhaal en het anders interpreteert, ontstaan er divergerende rechtmatige/rechtvaardige toekomst. Deze variëren en conformeren in het waterscape simultaan.